

ЕНДЕМІЧНІ РОСЛИНИ

МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЕНДЕМІЧНІ РОСЛИНИ

МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

УДК 581.554+581.9(477.73)

Е 62

Мойсієнко І.І., Шыряєва Д.В., Винокуров Д.С., Скобель Н.О., Деркач О.М., Клименко В.М., Захарова М.Я., Коломієць Г.В., Драбинук Г.В., Мельник Р.П., Кириленко В.В. Ендемічні рослини Миколаївської області. — Миколаїв, 2021. — 80 с.

Moysiyenko I.I., Shyriaeva D.V., Vynokurov D.S., Skobel N.O., Derkach O.M., Klymenko V.M., Zaharova M.Ya., Kolomiets G.V., Drabyniuk G.V., Melnyk R.P., Kirilenko V.V. Endemic plants of the Mykolaiv region. — Mykolaiv :2021. — 80 p.

У науковому довіднику наводяться відомості про 30 ендемічних рослин та субендемічних, які зустрічаються на території Миколаївської області. Для кожного виду наводиться короткий опис, фотографічний та картографічний матеріал. Майже усі вони потребують охорони, за винятком лише деяких. Довідник розрахований на науковців, працівників Міндовкілля, Управління екології ОДА, органів місцевого самоврядування, студентів та викладачів, вчителів, учнів та всіх небайдужих до збереження дикої природи громадян.

The book provides information on 30 endemic plants that occur in the Mykolaiv region. For each species there are a short description, main references, map and illustrations. Almost all of them need protection, except for a few. The book is aimed at local governments, employees of the Ministry of Ecology and Energy, ecologists, environmentologists, students and teachers and all who are indifferent to the conservation of the wildlife in Ukraine.

Рецензенти:

*кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник Віктор Володимирович Шаповал
доктор біологічних наук, професор Ігор Володимирович Наконечний*

Затверджено відповідно до рішення Вченої радию Херсонського державного університету (протокол від 23.06.2021 р. № 17)

Дослідження та видання наукового довідника були здійснені за кошти управління екології та природних ресурсів Миколаївської облдержадміністрації.

ISBN 978-617-7421-76-3

© Moysiyenko I.I., Shyriaeva D.V., Vynokurov D.S., Skobel N.O., Derkach O.M., Klymenko V.M., Zaharova M.Ya., Kolomiets G.V., Drabyniuk G.V., Melnyk R.P., Kirilenko V.V.

– ЗМІСТ –

<i>ВСТУП</i>	4	<i>Кульбаба південнобузька</i>	40
<i>Астрагал висунський</i>	8	<i>Лищиця (Гінсолюбка) пагорбова</i>	42
<i>Астрагал одеський</i>	10	<i>Льон лінійнолистий</i>	44
<i>Вишня Клокова</i>	12	<i>Мерингія південнобузька</i>	46
<i>Волошка білоперлинна</i>	14	<i>Мінуарція південнобузька</i>	48
<i>Волошка одеська</i>	16	<i>Наголоватки (Юринея) Пачоського</i>	50
<i>Волошка первинноперлинна</i>	18	<i>Оставник одеський</i>	52
<i>Волошка перлиста</i>	20	<i>Очиток Борисової</i>	54
<i>Гвоздика південнобузька</i>	22	<i>Підмаренник південнобузький</i>	56
<i>Громовик гранітний</i>	24	<i>Повстянка дніпровська</i>	58
<i>Дрік скіфський</i>	26	<i>Пустельниця головчата</i>	60
<i>Залізняка гібридний</i>	28	<i>Смілка Ситника</i>	62
<i>Зіновать гранітна</i>	30	<i>Тюльпан південнобузький</i>	64
<i>Зорянка південнобузька</i>	32	<i>Шоломниця весняна</i>	66
<i>Житняк пухнастоцвітий</i>	34	<i>ЗАКЛЮЧЕННЯ</i>	68
<i>Кермек південнобузький</i>	36	<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</i>	69
<i>Ковила гранітна</i>	38		

– ВСТУП –

Ендеміки – види, які зустрічаються тільки в межах певної території. Ми притримуємося класичного поняття ендемічності, сформульованого відомим географом рослин – А.І. Толмачовим (1974), який пише, що єдиним, безумовним критерієм ендемічності є приуроченість всього ареалу даного виду (роду або таксону вищого рангу) до тієї території, флора якої вивчається, тобто до конкретного фізико-географічного регіону. Так, рослини, які зустрічаються лише на острові Мадагаскар, є ендеміками Мадагаскару, лише в озері Байкал – ендеміками Байкалу, лише в Криму – ендеміками Криму, лише в пониззях басейну р. Південний Буг – нижньобузькими («гіпанійськими») ендеміками. Ендемічними можуть бути рослини, тварини, гриби, мікроорганізми. Явище ендемізму підлягає принципу ієрархічності, тобто ендемічними можуть бути не лише види, а й інші систематичні одиниці – роди, родини, порядки тощо.

Зазвичай зазначається, що ендеміки мають обмежений ареал, і тому часто вони знаходяться під загрозою зникнення. Та чи всі ендеміки потрібно охороняти? Наприклад, рослини, які зустрічаються по всій Європі і не ростуть за її межами, є ендеміками Європи. Такі ендеміки теж мають значення, зокрема, вони відрізняють біоту Європи від біоти інших частин світу. Але ж Європа – це величезна територія. Рослині, яка мешкає в межах цілої Європи, напевно, нічого не загрожує. Тому, коли говорять про види-ендеміки, то, найчастіше, мають на увазі рослини, які поширені в межах певної невеликої за площею території. Саме ендеміки визначають своєрідність території, на якій вони мешкають, відрізняють її від інших подібних територій. Саме такі вузькоареальні ендеміки часто потребують охорони. Причому збереження ендеміків має бути пріоритетним та більш відповідальним державним завданням. Адже, якщо якийсь навіть дуже рідкісний вид рослин зростає на території кількох країн, то всі ці країни несуть спільну відповідальність за його збереження. Натомість, якщо певний вид рослин є ендеміком України (чи будь-якої іншої країни), то

сама Україна несе повну відповідальність за його збереження. Аналогічним чином ця аксіома діє на рівні областей: пріоритетним природоохоронним завданням будь-якої області є збереження рослин, які зустрічаються лише на її території і ніде більше.

Традиційно за походженням розрізняють 2 основні групи ендеміків: палеоендеміки та неоендеміки (Заверуха, 1985; Киселев, 2005; Мордкович, 2005). Палеоендеміки зазвичай формуються у результаті суттєвого скорочення ареалу в силу несприятливих для конкретного виду рослин умов (змін клімату, конкуренції з іншими видами тощо). Палеоендеміками зазвичай є древні представники біоти, які мають дуже своєрідну будову. Наприклад, представники роду гінкго, які в минулому були поширені по всіх континентах, сьогодні представлені лише 1 видом і лише на сході Китаю в горах Далоу (Далоушане), тобто гінкго дволопатеве є палеоендеміком гір Далоушане (Дендрофлора України..., 2001). Неоендеміки, навпаки, мають недавнє та локальне походження. Зазвичай, вони відрізняються від батьківських форм лише деякими, часто другорядними рисами. Вони належать до родів, що активно еволюціонують. Збереженню нових форм всередині них сприяє генетична чи географічна ізоляція. Наприклад, на досить недавно ізольованих Британських островах сформувалися такі неоендеміки, як кермек британський, куничник шотландський, очанка англійська, горобина маленька тощо (Rich et al., 1999). Б.В. Заверуха (1985) виділяє проміжну групу – мезохроноендеміків.

Нерідко рослини, ареали яких мають усі ознаки ендемізму, крім території що досліджується зустрічаються також на інших, частіше, прилеглих територіях. Такі рослини називають субендеміки.

Кількість ендеміків та їх ранг на певній території визначає рівень ендемізму останньої. Чим більша кількість ендеміків, чим вищий систематичний ранг ендеміків (види – роди – родини – ...) – тим вищий рівень ендемізму (Ена, 2004). Ендемічні рослини зустрічаються практично в усіх куточках землі. Зазвичай, на ендемічні рослини багаті території, які тривалий час були потужно ізольовані. Зокрема, це острови (Тасманія, Нова Гвінея, Мадагаскар), гірські системи (Капські гори), замкнуті рівнини (нагір'я Аххагар та Тассілін-Аджжер на півночі Сахари) тощо (Киселев, 2005). Натомість молоді слабоізолювані екосистеми мають низький рівень ендемізму, а ендемічні рослини слабо відокремлені в систематичному відношенні. Як зазначає Б.В. Заверуха (1985): «Загальна закономірність така, що чим триваліший безперервний розвиток території та самої флори, чим багатший її расовий

(видовий) склад (флогенофонд), чим багатше різноманіття еколого-ценотичних ніш та чим південніше вона розташована, тим вона, як правило, багатша ендемічними елементами».

Спеціальним вивченням явища ендемізму на Півдні України, в тому числі у Миколаївській області, займалися Й.К. Пачоський (1914), М.В. Клоков (1890), Л.І. Крицька (1988), Л.І. Крицька та В.В. Новосад (2008–2009). Значно більше робіт присвячено окремим ендемічним видам рослин (Клоков, 1931; Гринь, 1951; Собко, 1973; Крицька та Деркач, 1991; Новосад та ін., 1996; Коломієць, 1999; Кучеревський, 2005; Мойсієнко та ін., 2005; Соломаха та ін., 2006; Щербакова, 2008; Щербакова та ін., 2008 та багато інших).

Територія дослідження представлена двома географічно та геоморфологічно неоднорідними частинами. Південь Миколаївської області відноситься до Причорноморської низовини. Це відносно молода у геологічному відношенні територія, яка останній десяток мільйонів років була періодично вкрита акваторією давніх морів – Сарматського, Понтичного та Меотичного. Близько 2,5 мільйонів років тому, у пізньому пліоцені, давня морська акваторія наблизилася до сучасних меж Чорного моря і остаточно звільнила територію Причорноморської низовини. Наслідками цього тривалого затоплення є численні відклади осадових карбонатних порід (вапняків), які можна побачити в долинах річок та балках Причорномор'я. Такі вапняки утворюються на дні морів внаслідок накопичення органічних решток (переважно черепашок) та осадження CaCO_3 з морської води (Наконечний та ін., 2020).

Північна частина Миколаївської області – це територія Подільської та Придніпровської височин. Тут в долинах річок широко представлені давні кристалічні породи магматичного походження, віком понад 1 млрд. років, які однак на поверхню вийшли значно пізніше.

Водночас, територія дослідження характеризується слабкою ізоляцією від сусідніх територій, і тому характеризується порівняно невисоким рівнем ендемізму, тут практично відсутні древні палеоендеміки. Внаслідок нетривалої та слабкої ізоляції більшість ендеміків є слабо відокремленими між собою та з материнськими видами. Це зумовлює численні таксономічні проблеми. Більшість описаних вченими нових для науки ендемічних видів у результаті подальших досліджень була позбавлена видового

статусу і тепер існують лише як синоніми більш широко поширених видів. Зокрема, до таких описаних з території дослідження видів рослин належать: *Asperula hypanica*, *Astragalus hypanicus*, *Phlomis hypanica*, *Ph. piskunovii*, *Poa hypanica* тощо.

До справжніх ендеміків Миколаївської області з визнаним таксономічним статусом належить всього декілька видів: *Astragalus visunicus*, *Atacion hypanicum*, *Centaurea margaritacea*, *Centaurea margarita-alba*, *Centaurea protomargaritacea*, *Cerasus klokovii*, *Moeringia hypanica*, *Silene sytnikii*, *Taraxacum hypanicum*. Значно більше в складі флори Миколаївської області субендеміків – рослин, які ростуть також на сусідніх територіях. Однак ареали цих рослин займають порівняно невелику територію, тому вони також потребують особливої уваги та охорони. Нижче наводимо характеристику 30 ендемічних та субендемічних рослин Миколаївської області.

Автори книги висловлюють щиру подяку Олександрю Каражею, Дмитру Мацу, директору та співробітникам НПП «Бузький Гард» – Владиславу Артамонову, Світлані Артамоновій, Сергію Легкому, Андрію Сидораку, Яні Овсієнко, Дмитру Лісовому, професору кафедри ботаніки ХДУ Олександрю Ходосовцеву та викладачу кафедри Валерію Дармостуку за всебічне сприяння в проведенні досліджень.

АСТРАГАЛ ВИСУНСЬКИЙ

Astragalus visunicus Kuczerevskij

Родина Бобові – *Fabaceae*

Багаторічна трав'яниста рослина 10-15 см заввишки; стебла вкорочені, 1-3 см завдовжки, білопухнасті; прилистки 9-12 мм завдовжки, списоподібні, волосисті; листки 8-15 (18) см завдовжки з 10-15 (18) парами лопатчасто-довгастойцеподібних або довгастоеліптичних листочків 10-12(15) мм завдовжки та 4-6 мм завширшки; зверху голі або зрідка опушені довгими двороздільними волосками, знизу – густо опушені. Квітконоси перевищують листки, лежачі або висхідні, негусто вкриті білими волосками з домішкою чорних у суцвітті; китиці головчасті, багатоквіткові; приквіткі ланцетні, 5-8 мм завдовжки, чорно-волосисті; чашечка трубчаста, чорноволосиста з домішкою білих волосків, 18-22 мм завдовжки, 5-6 мм завширшки, з лінійними зубцями 5-7 мм завдовжки, при плодах розірвана; квітконіжки 2-3 мм завдовжки. Віночок білуватий, довго зберігається при плодах. Боби овальнояцеподібні, твердошкірясті, 7-12 мм завдовжки (без носика), 7-10 мм завширшки, густо біло-волохаті, двогнізді. Носик шиповидний, міцний, 3-5 мм завдовжки. Насіння ниркоподібне, 2-3 мм завдовжки, до 2 мм завширшки,

гладеньке, буре. Цвіте у квітні – травні, плодоносить у червні – липні.

Вузьколокальний ендемік басейну р. Висунь. Типовий зразок був зібраний у 2003 р. О. Красовою та М. Баранцем на правому березі р. Висунь, поміж селищами Березнегувате і Висунськ Миколаївської області. Зростає на степових схилах та вапнякових відслоненнях.

Не включений до жодного з "червоних списків", хоча заслуговує охоронного статусу на обласному та державному рівнях. Охороняється в РЛП «Висунсько-Інгулецький». Охорона *ex situ* здійснюється у Криворізькому ботанічному саду НАН України, де інтродукційна популяція виду розміщена на ділянці «Колекція рідкісних та зникаючих видів рослин степових екосистем України».

Лім: Красова, 2017; Кучеревський, 2005; Мойсієнко, 2011.

Автор: Ольга Красова, Віталій Клименко.

Фото: Ольга Красова.

АСТРАГАЛ ВИСУНСЬКИЙ
Astragalus visunicus Kuczerevskij
Родина Бобові – Fabaceae

АСТРАГАЛ ОДЕСЬКИЙ

Astragalus odessanus Besser

Родина Бобові – *Fabaceae*

Напівчагарник 40–100 см заввишки, із здерев'янілими до середини і вище стеблами, вкритими темнокоричневою корою. Коренева система стрижнева. Молоді пагони тонкі, притиснуто опушені. Листки 3–7 см завдовжки, непарнопірчастоскладні, із 5–8 пар листочків. Квітки зібрані в округлі багатоквіткові китиці діаметром 2–4 см. Чашечка трубчаста, густо опушена білими і чорними волосками, пелюстки червоно-фіолетові. Плід – довгастих біб, притиснуто опушений. Цвіте у травні – липні, плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням.

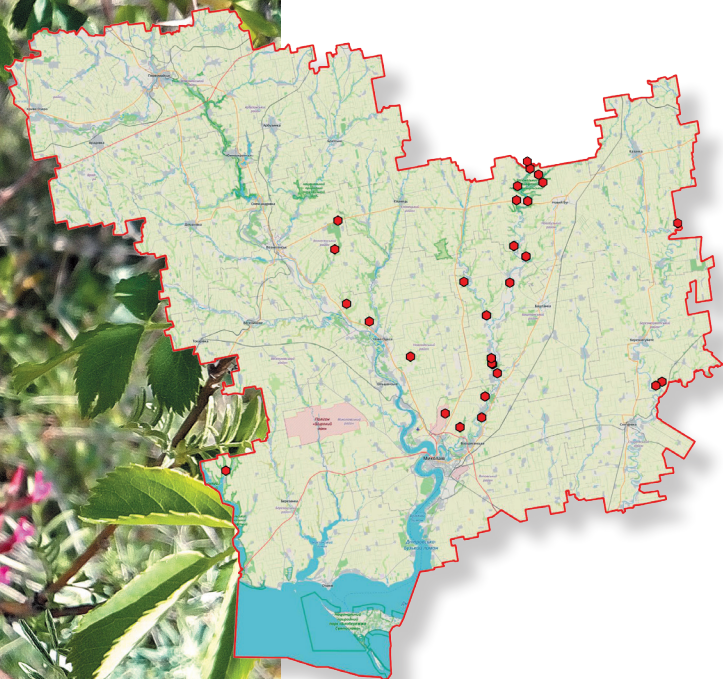
Причорноморський ендемік, поширений на еродованих схилах, відслоненнях вапняків, кам'янисто-щебенистих ґрунтах. Описаний Бессером з околиць Одеси.

Занесений до Червоної книги України. Охороняється у природному заповіднику «Еланецький Степ», національному природному парку «Бузький Гард», регіональних ландшафтних парках «Приінгульський», «Вісунсько-Інгулецький».

Лім: Besser, 1822; Котов, Танфілєв, 1934; Вісюліна, 1954 (Флора УРСР); Крицкая, Новосад, 2001, 2005–2007; Південно-Бузький..., 2007; Червона книга України (далі ЧКУ), 2009; Винокуров, 2014; Винокуров, 2016; Драбинюк, 2019.

Автори: Дарія Ширяєва, Денис Винокуров, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Галина Драбинюк.

АСТРАГАЛ ОДЕСЬКИЙ
Astragalus odessanus Besser
Родина Бобові – Fabaceae

ВИШНЯ КЛОКОВА

Cerasus klokovii Sobko

Родина Розові – *Rosaceae*

Фанерофіт. Чагарник до 2 м заввишки. Молоді пагони з попелястою поволокою на корі, густо опушені дуже дрібними відлеглыми волосками. Старі пагони з темно-коричневою корою, на якій виділяються світлі сочевички, цілком голі. Листки широко-еліптичні, тупі, зарубчасто-пилчасті, 1,6-3,8 см завдовжки, 1,2-2,8 см завширшки, зісподу світло-зелені, зверху темнозелені; зубці їх із залозкою на кінці; черешок 5-9 мм завдовжки, з двома залозками при основі пластинки; прилистки ланцетні, дрібнозарубчасті. Суцвіття верхівкове, малоквіткове; квітки зонтиковидні, зібрані по (1)2-4(5); квітконіжки 18-28 мм завд., голі; гіпантій бокаловидний, голий; чашолистки трохи коротші за гіпантій, тупі; пелюстки обернено-яйцевидні або широко-еліптичні, 7-8 мм завдовжки, 6-7 мм завширшки, без вирізки на верхівці, білі; верхівка зав'язі та стовпчик цілком голі. Плід – куляста, соковита, темно-червона кістянка 1-1,2 см у діаметрі. Цвіте у квітні-травні. Плодоносить у червні – липні. Розмножується насінням і вегетативно (кореневими паростками).

Нижньобузький ендемік. Відомо кілька локальних популяцій в околицях сс. Мигія, Куріпчине, між сс. Грушівка та Іванівка (Первомайського р-ну), Богданівка (Доманівського р-ну), Трикрати (Вознесенського р-ну), Бузьке (Арбузинського р-ну), обабіч берегів р. Чорний Ташлик. Зростає на гранітних відслоненнях, скелях, кам'янисто-щебенистих ґрунтах, серед чагарникових заростей (кл. Rhamno-Prunetea). Занесений до Червоної книги України. Охороняють в РЛП «Гранітно-степове Побужжя», заповідному ур. «Лабіринт» (Миколаївська обл.).

Лит: Собко, 1973, 1993; Собко, Гапоненко, 1996; ЧКУ, 1996; Щербакова, Крицька, Новосад, 2004.

Автори: Надія Скобель, Іван Мойсієнко, Дарія Ширяєва, Олег Деркач, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

ВИШНЯ КЛОКОВА
Cerasus klokovii Sobko
Родина Розові – Rosaceae

ВОЛОШКА БІЛОПЕРЛИННА

Centaurea margarita-alba Klokov

Родина Айстрові – *Asteraceae*

Дворічник або озимий однорічник 50-150 см заввишки. Стебла прямостоячі, від середини дуже розгалужені, як і листки густопаутинисті. Листки перисто-, а нижні двічіперисторозсічені. Обгортки кошиків кулясті, довжиною 15-18 мм, додатки їх листочків перлинно-білі, шовковисті, часто з світло-бурою смужкою по кілю. Зовнішні лійкоподібні квітки кошика рожеві або пурпурові, внутрішні трубчасті – блідо-рожеві. Сім'янки чорнуваті. Цвіте у червні – вересні. Плодоносить у липні – жовтні. Розмножується насінням.

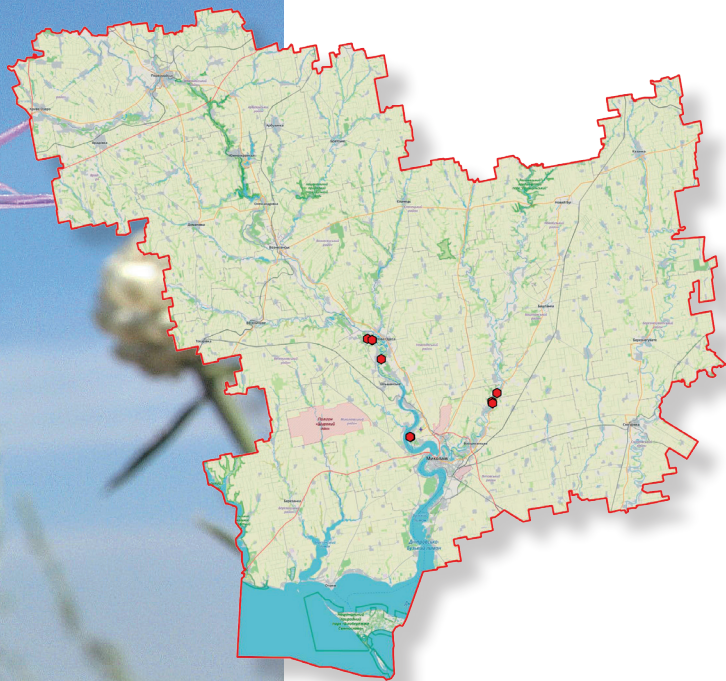
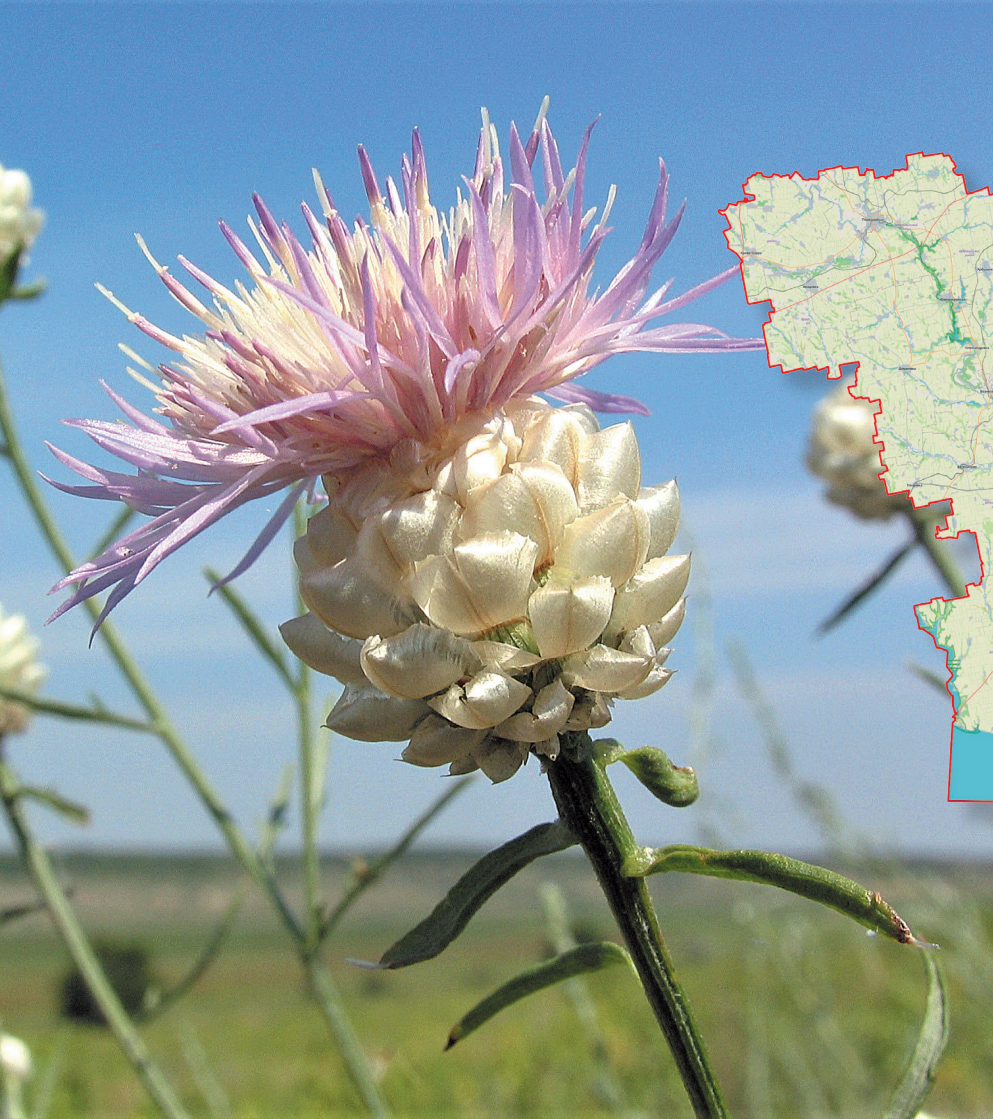
Бузьолокальний ендемічний вид, представник реліктового комплексу перлистих волошок. Поширений у Нижньому Побужжі. В останні десятиліття вид повністю зник з околиць м. Николаєва (лівий берег Бузького лиману, мікрорайон «Ліски»). Його нові місцезнаходження виявлено біля сс. Андріївка та Ковалівка Миколаївського р-ну, сс. Зайве та Баловне Новоодеського р-ну та с. Михайло-Ларине Вітовського р-ну Миколаївської області. Зростає на піщаних аренах надзаплавних терас рр. Пд. Буг та Інгул. Чисельність популяції досягає декілька десятків тис. генеративних особин.

Занесений до Червоної книги України. Охороняється у заповідному урочищі «Андріївське» та заказнику «Михайло-Ларинський».

Лім: Деркач, 2005, 2006; Клоков, 1935; Крицька, Деркач, 1991; Собко, Крицька, 1973; Флора европейской части СССР, 1994; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996, 2009.

Автори: Олег Деркач, Марина Захарова, Надія Скобель, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

ВОЛОШКА БІЛОПЕРЛИННА
Centaurea margarita-alba Klokov
Родина Аїстрові – Asteraceae

ВОЛОШКА ОДЕСЬКА

Centaurea odessana Prodan

Родина Складноцвіті – *Asteraceae*

Дворічна стрижнекоренева трав'яниста рослина, сіро-зелена і б.м. шорсткувата від густого павутинисто-повстистого опушення. Стебла поодинокі або, частіше, у кількості 3-5 (7), прямостоячі, або під різним кутом нахилені, 30-70 (100) см заввишки, при основі товстуваті, 2-5,5 мм у діаметрі, шорсткі, від основи або від середини досить розгалужені, з розлогими гілками різної довжини. Прикореневі та нижні стеблові листки на довгих черешках, двічіперистороздільні, з вузьколінійними, на верхівці загостреними частками 1-1,5 мм завширшки; середні стеблові листки перистороздільні, з вузьколінійними частками 1,5-4,5 мм завширшки, сидячі; листки верхової формації також сидячі, цілісні, лінійно-ланцетні, 1,5-2 см завдовжки та 1-1,5 мм завширшки. Кошики поодинокі, на кінцях стебел та досить довгих гілок, майже завжди підперті 1-2 верхівковими листками; обгортки довгасто-яйцевидні, 10-19 мм завдовжки 4,5-5 мм завширшки, павутинисті; листочки обгортки з придатками, які мають коротеньке верхівкове вістрячко і кілька торочок з кожного боку, цілісна частина всіх придатків сірувато-коричнева, їх торочки

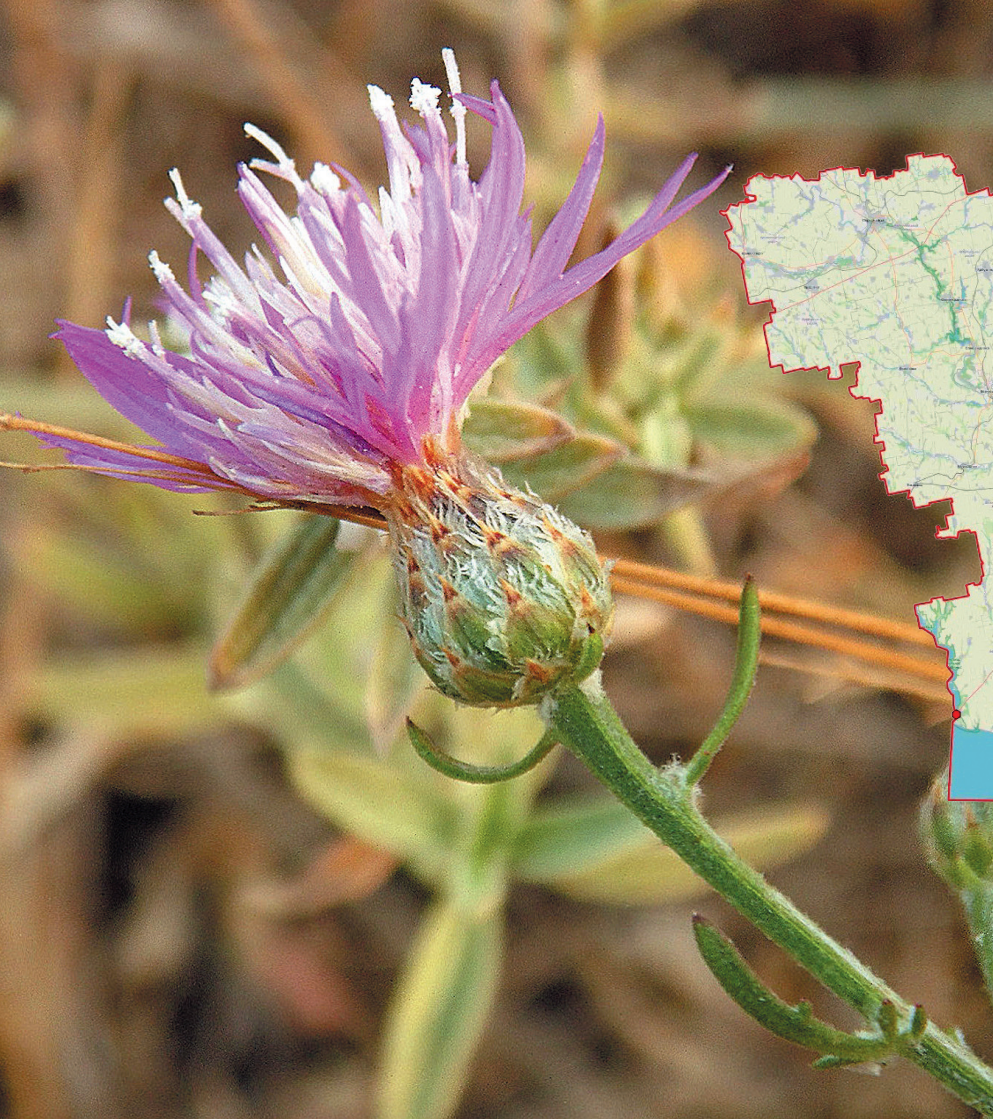
світліші і довші за її ширину. Квітки рожеві, крайові близько 15 мм завдовжки. Сім'янки (достиглі) 3-4 мм завдовжки, чорнуваті, з білими реберцями. Цвіте у травні – серпні, плодоносить у червні – вересні. Розмножується насінням.

Причорноморський південно-понтичний ендем. Зростає на приморських літоральних пісках від Буджака до Приазов'я. Індикатор цілісності приморських псамофітних екосистем. Охороняється на території Національного природного парку «Бузький гард».

Літ: Андрієнко, *Пereгрим*, 2012; Клоков, 1948, 1963; *Определитель высших растений Украины*, 1987; Черепанов, 1994 (*Флора европейской части СССР*); Доброчаєва, Катіна, Клоков, Котов, 1965 (*Флора УРСР*); Шиян 2010; Prodan, 1923; (Prodan) Dostál, 1975.

Автори: Надія Скобель, Іван Мойсієнко, Дар'я Ширяєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Ольга Красова.

ВОЛОШКА ОДЕСЬКА

Centaurea odessana Prodan

Родина Складноцвіті – Asteraceae

ВОЛОШКА ПЕРВИННОПЕРЛИННА

Centaurea proto-margaritacea Klokov

Родина Айстрові – *Asteraceae*

Дворічник або озимий однорічник 40-130 см заввишки. Стебла прямостоячі, дуже розгалужені, як і листки негусто-павутинисті. Листки перисто-, а нижні двічіперисторозсічені. Обгортки кошиків від кулястих до яйцевидних, довжиною 12-16 мм, додатки їх листочків жовтуваті або світло-коричневі, шовковисті з інтенсивніше забарвленою, коричневою центральною частиною. Зовнішні лійкоподібні квітки кошика світло-рожеві або рожеві; внутрішні трубчасті – світло-рожеві. Сім'янки чорнуваті з білуватими смужками по ребрах. Цвіте у червні – вересні. Плодоносить у серпні – жовтні. Розмножується насінням.

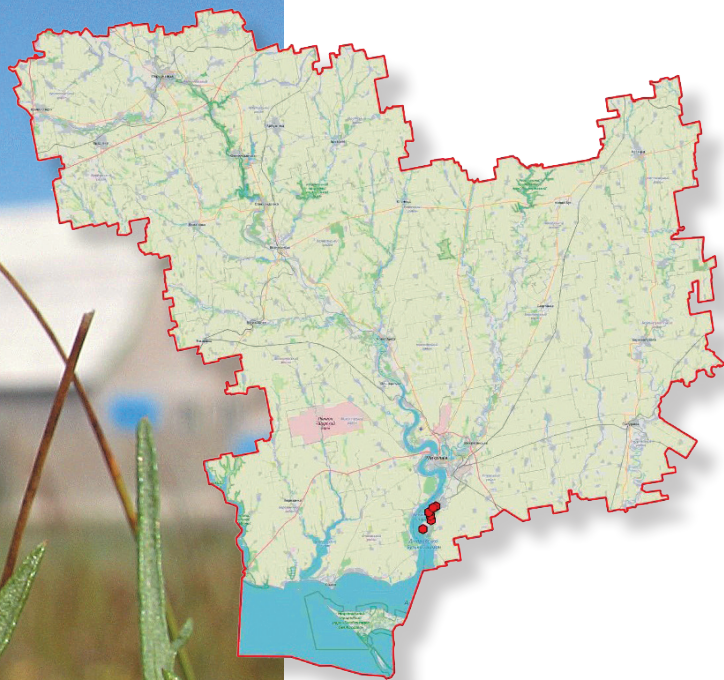
Вузьколокальний ендемічний вид, представник реліктового комплексу перлинних волошок. Поширений на лівому березі Бузького лиману між Ожарською та Кривою косами, південніше м. Миколаїв. Зростає на відкритих піщаних аренах, галявинах лісових урочищ «Балабанівка» та «Галицинівка» (Вітовський р-н). Чисельність популяції досягає декілька десятків тис. особин.

Занесений до Червоної книги України. Охороняється у лісовому заказнику місцевого значення «Балабанівка» та ботанічній пам'ятці природи місцевого значення «Старогалицинівська».

Лім: Деркач, 2005; Клоков, 1935; Крицька, Деркач, 1991; Собко, Крицька, 1973; Перлини піщаної флори..., 2008; Черепанов, 1994 (Флора европейской. части СССР); Доброчаєва, Катіна, Клоков, Котов, 1965 (Флора УРСР); ЧКУ, 2009.

Автори: Олег Деркач, Марина Захарова, Надія Скобель, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

ВОЛОШКА ПЕРВИННОПЕРЛИННА
Centaurea proto-margaritacea Klokov
Родина Аїстрові – Asteraceae

ВОЛОШКА ПЕРЛИСТА

Centaurea margaritacea Ten

Родина Айстрові – *Asteraceae*

Дворічник або озимий однорічник 40-120 см заввишки. Стебла прямостоячі, від середини дуже розгалужені, як і листки густо-павутинисто опушені. Листки перисторозсічені. Обгортки кошиків кулясті, до 20 мм завдовжки, золотисті від однокольорових шовковисто-кремових придатків їх листочків. Зовнішні лійкоподібні квітки майже білі, внутрішні трубчасті – кремові. Сім'янки світло-бурі. Цвіте у червні – липні. Плодоносить у липні – серпні. Розмножується насінням.

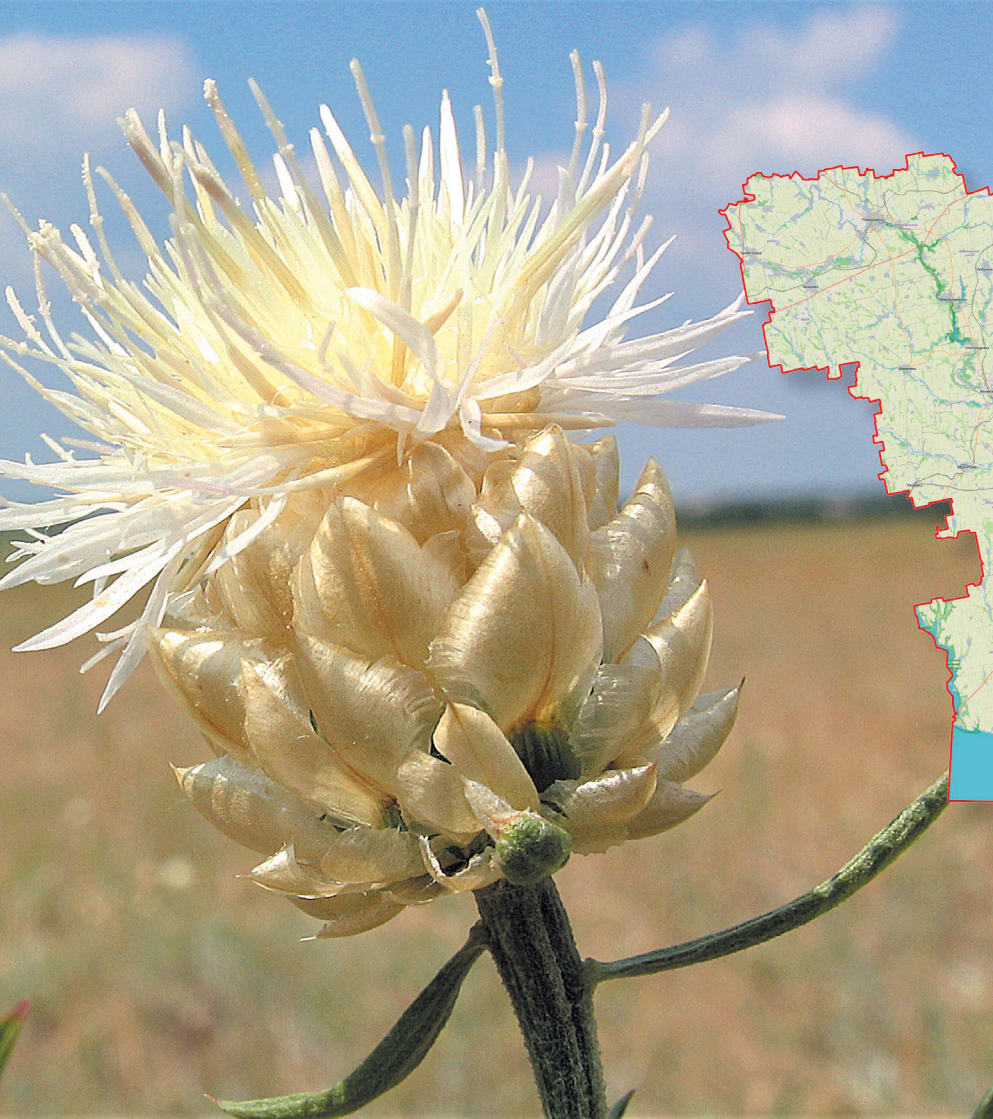
Вузьколокальний ендемічний вид. Поширений у Нижньому Побужжі. Зараз повністю зник у своєму класичному місцезростанні, на правому березі р. Пд. Буг біля с. Петрово-Солониha Миколаївського р-ну (*locus classicus*). Кілька його локалітетів виявлено в долині р. Інгул біля сс. Мішково-Погорілове та Святомиколаївка Вітовського р-ну Миколаївської обл. Зростає на відкритих пісках надзаплавних терас рр. Пд. Буг та Інгул. Чисельність популяції не перевищує 4-5 тис. генеративних особин.

Занесений до Червоної книги України, Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється у лісовому заказнику місцевого значення «Мішково-Погорілове».

Літ: Деркач, 2005, 2006; Клоков, 1935; Ильин, 1927; Крицька, Деркач, 1991; Мосякін, 1999; Перлини піщаної флори..., 2008; Черепанов, 1994 (Флора европейской части СССР); Добрачаєва, Катіна, Клоков, Котов, 1965 (Флора УРСР); Крицька, Деркач, 2009 ЧКУ; Walter, Gillet, 1998.

Автори: Олег Деркач, Марина Захарова, Надія Скобель, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

ВОЛОШКА ПЕРЛИСТА

Centaurea margaritacea Ten

Родина Аїстрові – Asteraceae

ГВОЗДИКА БУЗЬКА

Dianthus hypanicus Andr.

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

Хамефіт, напівчагарничок. У зрілому генеративному віці завдяки розвитку значної кількості пагонів (до 120) та їх інтенсивному галуженню набуває подушкоподібної форми. Квітконосні пагони 7–30 см завдовжки, безрозеткові. Листкорозміщення супротивне. Серединні листки лінійні, (1,5–4,5 см завдовжки, 0,1–0,3 см завширшки). Суцвіття – монохазії, часто редуковані до однієї квітки. Бічні квітконосні пагони розташовані по одному в кожному вузлі, другий листок вузла, як правило, стерильний. Забарвлення віночка від блідо- до темнорожевого. Плід – одногнізда багатонасінна циліндрична коробочка 1,1–1,8 см завдовжки, 0,2–0,3 см у діаметрі. Зрілі насінини циноподібні, дрібнозморшкуваті, на поверхні чорні. Цвіте у червні – вересні. Плодоносить у серпні-жовтні. Розмножується насінням.

Південнобузько-інгульський ендемічний вид. Поширений на південних відрогів Придніпровської височини, у межиріччя Пд. Бугу та Інгулу. Відомо не менше 20 локальних популяцій виду, здебільшого великих за площею, лінійних або локальних. Максимальна щільність у розріджених наскельних угрупован-

нях сягає 3–5 ос./1 м² Розміщення особин переважно дифузне. Зростає в тріщинах гранітних скель, на кам'янисто-щебенистих ґрунтах, осипищах. Трапляється в розріджених угрупованнях кл. *Asplenietea trichomanis*, *Sedo-Scleranthea* (порядок *Festuco-Sedetalia*).

Занесений до Червоної книги України, Європейського червоного списку та Додатку I Бернської конвенції. Охороняється в НПП «Бузький Гард», на територіїх і об'єктах ПЗФ місцевого значення Миколаївської та Кіровоградської областей.

Лім: Артамонов та ін., 2018; Бармак, 2006; Деркач, 2005; Екофлора України, 2002; Коломієць, 2017; Прядко, Андрієнко, Крицька, 1999; Собко, 1972; Соломаха та ін., 2006; Клоков, 1952 (Флора УРСР); ЧКУ, 1996, 2009; Щербакова, 2008.

Автори: Олег Деркач, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

ГВОЗДИКА БУЗЬКА

Dianthus hypanicus Andr.

Родина Гвоздичні – Caryophyllaceae

ГРОМОВИК ГРАНІТНИЙ

Onosma granitcola Klokov

Родина Шорстколисті – *Boraginaceae*

Дворічний монокарпік. У перший рік життя рослини утворюється розетка. Наступного року розвиваються кілька прямостоячих квітконосних пагонів, до 40 см заввишки. Стебла пірамідально розгалужені. Коренева система стрижнева. Листки лінійно-ланцетні, звужені до основи, 5-10 см завдовжки, 0,4-0,8 см завширшки. Поверхня листової пластинки, як і стебла, рясно вкрита шиловидними волосками. Квітки зібрані на верхівках стебел у малоквіткові завійки. Чашечка п'ятироздільна, з ланцетними частками, 10-12 мм завдовжки. Віночок блідожовтий, зрослопелюстковий, видовженооберненояцевидний, 15-18 мм завдовжки. Цвіте у червні – липні. Плодоносить у липні – вересні. Розмножується насінням.

Південнобузько-приазовський гранітно-степовий ендемік. У Миколаївській області відомо три локалітети виду – в каньйоні р. Південний Буг (околиці с. Богданівка Доманівського району і с. Бузьке Арбузинського району) та долині р. Мертвовод (околиці с. Трикрати Вознесенського району, заповідне урочище «Василева пасіка»). Місця зростання виду приурочені до степових кам'я-

нистих схилів, гранітних відслонень. Поширений в угрупованнях порядку Festuco-Sedetalia (кл. Sedo-Scleranthetea). Чисельність особин в популяціях дуже низька й не перевищує 300-400 генеративних рослин. Вид перебуває під загрозою зникнення. Занесений до Червоної книги України та Європейського червоного списку. Охороняється в НПП «Бузький Гард», заповідному урочищі. «Василева пасіка» (Миколаївська обл.).

Літ: Деркач, 2005; Клоков, 1953; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Доброчаєва, 1957 (Флора УРСР); ЧКУ, 1996, 2009.

Автори: Олег Деркач, Галина Драбинюк, Дарія Ширяєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

ГРОМОВИК ГРАНІТНИЙ

Onosma graniticola Klokov

Родина Шарстколисті – Boraginaceae

ДРІК СКИФСЬКИЙ

Genista scythica Pacz.

Родина Бобові – *Fabaceae*

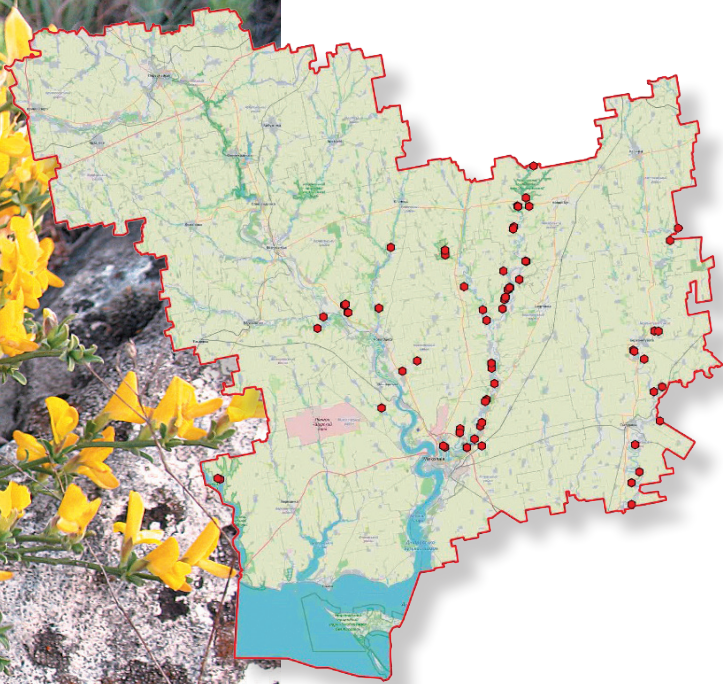
Літньозелений розгалужений чагарничок 7–25 см заввишки. Гілки коротко опушені, часто лежачі. Листки дрібні, сидячі, ланцетні або довгасто-ланцетні, зверху голі, до 15 мм завдовжки. Квітки зібрані у верхівкові негусті китиці, віночок жовтий, зовні опушений. Плід – біб до 2 см завдовжки, трохи зігнутий, притиснутоволосистий, одно-, дво-, рідше тринасінний. Цвіте у травні – червні, плодоносить у липні – серпні. Розмножується насінням.

Північнопричорноморсько-кримський ендемічний вид. Занесений до Червоної книги України. Зростає на відкритих вапнякових відслоненнях по схилах балок та річкових терас. Може виступати домінантом, утворюючи рідкісні угруповання формації *Genisteta scythicae*, що охороняються згідно з Зеленою книгою України: (*Genistetum (scythicae) pimpinellosum (titanophilae)*, *G. thymosum (dimorphi)*, *G. jurineosum (brachycerphalae)*). Охороняється у природному заповіднику «Єланецький степ», регіональних ландшафтних парках «Приінгульський» та «Тилігульський».

Лім: Вісколіна, 1954 (Флора УРСР); *Определитель...*, 1987; Червона книга України, 2009; Крицька, Новосад, 2001; Зелена книга України, 2009; Деркач, 2011; Винокуров, 2014; Драбинюк, 2019.

Автори: Галина Драбинюк, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

ДРІК СКИФСЬКИЙ
Genista scythica Pacz.
Родина Бобові – Fabaceae

ЗАЛІЗНЯК ГІБРИДНИЙ

Phlomis hybrida Zelen.

Родина Глухокропивої – *Lamiaceae*

Багаторічна кореневищна трав'яниста рослина із запасочими бульбами 30–60 см заввишки. Стебла опушені, особливо у суцвітті. Нижні листки довгочерешкові, їх пластинки 7–14 см завдовжки, яйцеподібні, з серцеподібною основою. Листки середньої формації короткочерешкові, довгастояйцеподібні, верхньої – сидячі, ланцетні. Усі листки зі зморшкуватими пластинками, зісподу білувато-шерстисті від простих та зірчастих (верхні – лише зірчастих) волосків. Несправжні кільця густі, в кількості трьох-шести на кінці головного пагона або його гілок, зближені між собою. Приквітки шилоподібні, дорівнюють чашечкам або коротші за них. Чашечка з зубцями 10–13 мм завдовжки. Стебло у суцвітті, приквітки та чашечки зазвичай густо опушені дрібними зірчастими волосками, серед яких багато трихом з одним видовженим променем. Віночок лілуваторожевий, 16–23 мм завдовжки. Горішки 5–6 мм завдовжки, темнобурі. Квітує в червні – серпні, плодоносить в червні – вересні.

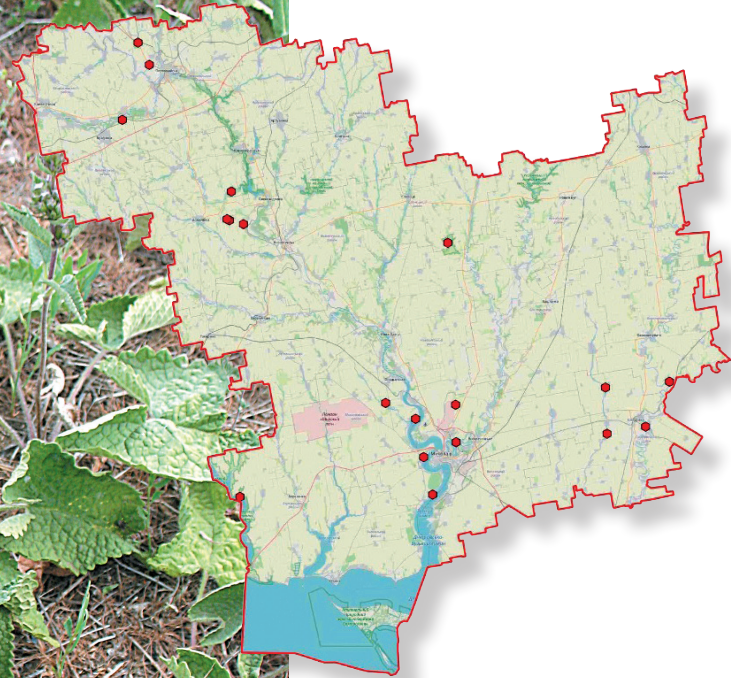
Південнопонтичний ендем. Поширений в Миколаївській, Одеській та Херсонській областях та в степовій частині Автономної республіки Крим. Зростає по степах.

Заслугує на регіональну охорону. Охороняється в природному заповіднику «Єланецький степ», національному природному парку «Бузький гард», регіональних ландшафтних парках «Висунсько-Інгулецький», «Тилігульський» та «Гранітно-степове Побужжя».

Лім: Клоков, 1960 (Флора УРСР); Литвиненко., Шаповал, 2003; Шаповал 2004.

Автори: Іван Мойсієнко, Руслана Мельник, Дарія Щиряєва, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

ЗАЛІЗНЯК ГІБРИДНИЙ

Phlomis hybrida Zelen.

Родина Глухокропивові – *Lamiaceae*

ЗІНОВАТЬ ГРАНІТНА

(рокитничок гранітний)

Chamaecytisus graniticus (Rehmann) Rothm.

Родина Бобові – *Fabaceae*

Від основи розгалуджений чагарничок 15-50 см заввишки, із висхідними пагонами. Молоді гілки гранчасті, коротко опушені. Листки трійчастоскладні, з трьох видовжених листочків 8-10 мм завдовжки, знизу опушені, зверху майже голі. Квітки зібрані у суцвіття по 2-4, пелюстки білі або блідо-рожеві. Плід – біб, близько 4 см завдовжки, лінійний, притиснуто опушений. Цвіте у травні – липні, плодоносить у серпні – вересні. Розмножується насінням.

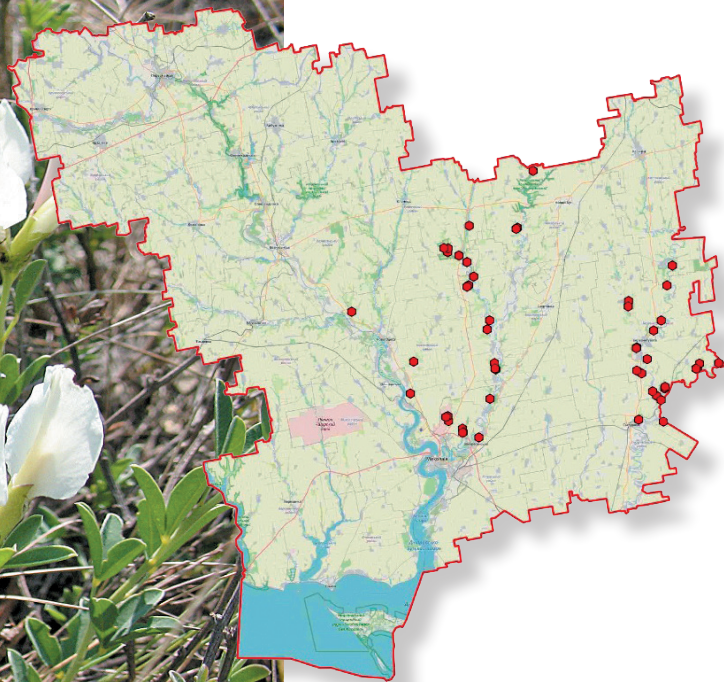
Ендемік Північно-Західного Причорномор'я, поширений на еродованих степових схилах з відслоненнями третинних (понтичних) вапняків, у межиріччі Південного Бугу та Дніпра. Описаний з р. Громокля в окол. с. Возсіятське Миколаївської області.

Занесений до Червоної книги України. Охороняється у природному заповіднику «Єланецький Степ», регіональному ландшафтному парку «Приінгульський».

Лім: *Rehmann, 1872; Вісюліна, 1954 (Флора УРСР); Кучеревський, 2001; Південно-Бузький..., 2007; Пачоський, 2008; Червона книга України, 2009; Кучеревський, Цуренков, 2010; Кучеревський, Провоженко, 2012; Винокуров, 2014; Винокуров, 2016; Драбинюк, 2019.*

Автори: *Денис Винокуров, Дарія Ширяєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.*

Фото: *Іван Мойсієнко.*

ЗІНОВАТЬ ГРАНІТНА

(рокитничок гранітний)

Chamacetysis graniticus (Rehmann) Rothm.

Родина Бобові – Fabaceae

ЗОРЯНКА ПІВДЕННОБУЗЬКА

(Смілка південнобузька)

Atocion hypanicum (Klokov) Tzvelev (*Silene hypanica* Klokov)

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

Дворічна трав'яниста рослина. Квітконосні (1–4) пагони 20–100 см заввишки, напіврозеткові. Нижні листки довгасті, 2,5–10 см завдовжки та 0,5–4,2 см завширшки. У середній та верхній частині вони видовжено яйцеподібні, голі, сизуваті. Суцвіття щиткоподібне. Віночок яскраво-рожевий. Плід циліндрична, тригніздна, багатонасінна коробочка. Насінини дрібні, округло-ниркоподібні. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Бузьколокальний південнобузький ендемік. Поширений на південних відрогах Придніпровської височини, в межах Правобережного Степу. Представлений кількома ізольованими популяціями в долині р. Південний Буг (біля с. Семенівка, м. Южноукраїнськ та с. Бузьке Арбузинського р-ну; в околицях сс. Мар'ївка, Богданівка та Виноградний Сад Доманівського р-ну), каньйоні р. Бакшала (поблизу с. Шуцьке Доманівського р-ну) та гірлі р. Арбузинка (біля с. Актове Вознесенського р-ну). Частина популяцій реінтродуковані. Більшість популяцій малочисельні,

знаходяться в пригніченому стані, демонструють тенденцію до зменшення кількості особин. Зростає на гранітних відслоненнях, кам'янистих схилах, біля підніжжя скель. Входить до складу розріджених угруповань на межі кл. *Asplenieta trichomanis* та *Sedo-Scleranthetea* (порядок *Festuco-Sedetalia*).

Занесений до Червоної книги України та Європейського червоного списку. Охороняється в НПП «Бузький Гард» та РЛП «Гранітно-степове Побужжя».

Лім: Деркач, 2005; Екофлора України, 2002; Клоков, 1948; Собка, 1972; Собка, Гапоненко, 1996; Цвелев, 2004 (Флора Восточної Європи); Клоков, 1952 (Флора УРСР); ЧКУ, 1996; 2009; Щербаківа, Крицька, Новосад, 2004; Щербаківа, 2007.

Автори: Олег Деркач, Ганна Коломієць, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Галина Драбинюк.

ЗОРЯНКА ПІВДЕННОБУЗЬКА

(Смілка південнобузька)

Atosion hypanicum (Klokou) Tzvelev

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

ЖИТНЯК ПУХНАСТОЦВІТИЙ

Agropyron dasyanthum Lebed.

Родина Злакові – Poaceae

Багаторічна трав'яниста рослина з довгими повзучими кореневищами. Стебла 40-75 см заввишки. Листки сизо-зелені, часто згорнуті, їх пластинки до 4 мм завширшки, низу голі, зверху коротко опушені; піхви голі, іноді у нижніх листків – білоповстисті. Колоси 6(8) – 17 см завдовжки, (7) 10-20 мм завширшки. Колоски 7-12 мм завдовжки, 5-7 (10) квіткові, в нижній частині колоса широко розставлені. Колоскові луски ланцетно-шилоподібні, остюкоподібно загострені, по килю голі або волосисті; нижні квіткові луски без остюка, 5-8 мм завдовжки, зазвичай густоволосисті; верня квіткова луска дорівнює нижній, по килю гола або з рідкими війками. Пиляки 5 мм завдовжки. Цвіте у червні – вересні. Плодоносить у серпні – жовтні. Розмножується насінням.

Ендем Нижньодніпровських пісків. Обмежується поширенням в Україні: по пісках лівого берега Дніпра від Кременчука до Дніпровського лиману. Відомі також ізольовані місцезнаходження на пісках Південного Бугу та в районі Мелітополя. Псамофіт, ксерофіт. Піонер заростання пісків. Росте на рухомих, слабо-

зарослих пісках по вершинах та схилах кучугур. В піщаному степу по краях котловин, утримуючи пісок, утворює характерні гребні.

Занесений до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи. Охороняється в регіональному ландшафтному парку «Кінбурнська коса».

Літ: Прокудин, 1977; Мойсієнко, 2011; Федорончук та ін., 2007; Цвелев, 1974 (Флора европейской части СССР); Прокудин, 1940 (Флора УРСР); Цвелев, 1976; Smekalova et al., 2011.

Автори: Марина Захарова, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

ЖИТНЯК ПУХНАСТОЦВІТИЙ
Agropyron dasyanthum Lebed.
Родина Злакові – Poaceae

КЕРМЕК ПІВДЕННОБУЗЬКИЙ

Limonium hyrapicum Klokov

Родина Свинчаткові – *Plumbaginaceae*

Багаторічна стрижнекоренева трав'яниста рослина 40–80 см заввишки. Фотосинтезуючі листки зібрані в прикореневу розетку, крупні, прості, цілісні; всі інші листки дрібні лускоподібні. Стебла прямостоячі, розгалужені нижче середини. Формують складне дуже розгалуджене багатоквіткове волотеподібне суцвіття. Квітки з подвійною оцвітиною, відгин чашечки білий, віночок фіолетово-синій, квітки дрібні – до 5 мм в діаметрі. Плід – коробочка. Квітує у липні-вересні, плодоносить у серпні-жовтні.

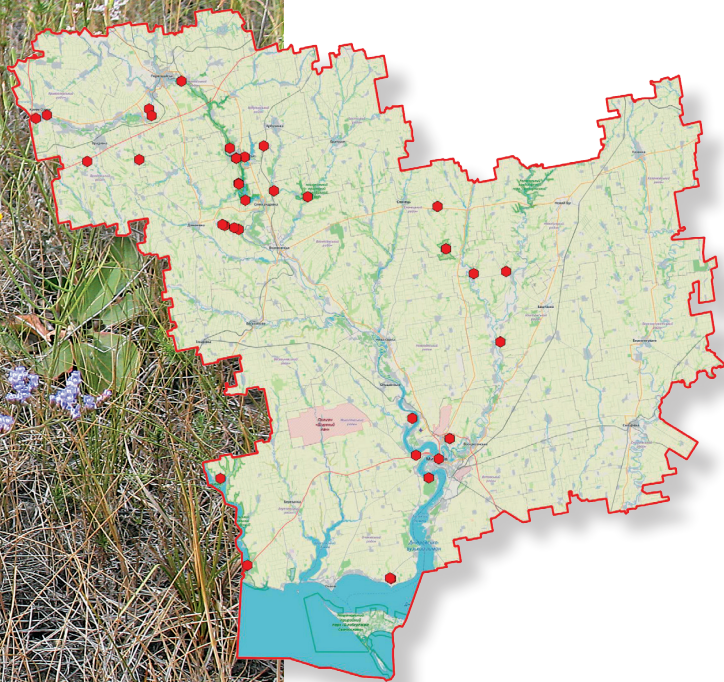
Західнопричорноморський ендем. Описаний з околиць міста Миколаєва. Поширений в Миколаївській, Одеській, Херсонській та Чернівецькій (дуже рідко) областях. Зростає в долинах річок, балках, по приморських схилах на лесових, глинистих та вапнякових відслоненнях, в степах та на солонцюватих луках.

Включення до природоохоронних списків не потребує. Охороняється в природному заповіднику «Єланецький степ», національному природному парку «Бузький гард», регіональних ландшафтних парках «Тилігульський» та «Гранітно-степове Побужжя».

Лім: *Линчевський, 1952 (Флора ССРСР); Клоков, 1957 (Флора УРСР); Flora Europaea, 1972; Клоков, 1978; Соломаха, 1996; Цвелев, 1996 (Флора восточной Европы); Васильєва, Коваленко, 2003; Мойсієнко, 2008, Екофлора України (т.6.), 2010.*

Автори: *Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.*

Фото: *Іван Мойсієнко.*

КЕРМЕК ПІВДЕННОБУЗЬКИЙ

Limonium hypanicum Klokov

Родина Свинчаткові – *Plumbaginaceae*

КОВИЛА ГРАНІТНА

Stipa graniticola Klokov

Родина Тонконогові (Злакові) – *Poaceae* (*Gramineae*)

Багаторічний злак із щільною дерниною, 35-55 см заввишки. Стебла під вузлами коротковолосисті. Листки неплідних пагонів 1-2 мм завширшки, голі або слабо шорсткі, нещільно згорнуті, пензлик з волосків на верхівці молодих листків відсутній або маловиражений. Волоть із 9-15 колосків, її вісь слабо щетинисто-волосиста, на нижньому вузлі із пучком волосків. Нижня квіткова луска 13-17 мм завдовжки, смужки волосків на ній не доходять до основи остюка, остюки у нижній закрученій частині шорсткі, а вище пірчасті. Квітує з кінця квітня до початку червня, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Ендем кристалічних відслонень південних відрогів Українського кристалічного щита, поширений в межах Придніпровської та Приазовської височин у степовій зоні. Приймає участь у формуванні ценозів із розрідженим трав'яним ярусом і добре розвиненим мохо-во-лишайниковим покривом на щербисто-кам'янистих ґрунтах.

Вид описаний із кам'янистих степів Донеччини, та є дуже близьким до ковили пірчастої (*Stipa pennata*) і ковили дніпровської (*Stipa borysthenica*), від яких відрізняється екологічними умовами

місцезростань й дрібними морфологічними відмінностями, тому іноді цю групу ковил розглядають як підвиди або морфи одного виду.

Ковила гранітна занесена до Червоної книги України, а її угруповання – до Зеленої книги України, зокрема, поширені на території Миколаївщини асоціації бульбистотонконогово - гранітноковилова (*Stipetum (graniticolae) poosum (bulbosae)*), валісько-кострицево - гранітноковилова (*Stipetum (graniticolae) festucosum (valesiacae)*), волосистоковилово - гранітноковилова (*Stipetum (graniticolae) stiposum (capillatae)*). Охороняється в національному природному парку "Бузький Гард", регіональних ландшафтних парках "Приінгульський" та „Гранітно-степове Побужжя”.

Лім: *Клоков, Осичнюк, 1976; Червона книга України, 2009; Зелена книга України, 2009; Винокуров, 2014, 2016; Ширяєва та ін., 2019.*

Автори: *Дарія Ширяєва, Денис Винокуров, Іван Майсієнко, Віталій Клименко.*

Фото: *Дарія Ширяєва.*

КОВИЛА ГРАНІТНА

Stipa granitcola Klokov

Родина Тонконогові (Злакові) –

Россае (Gramineae)

КУЛЬБАБА ПІВДЕННОБУЗЬКА

Taraxacum hypanicum Tzvelev

Родина Айстрові – *Asteraceae*

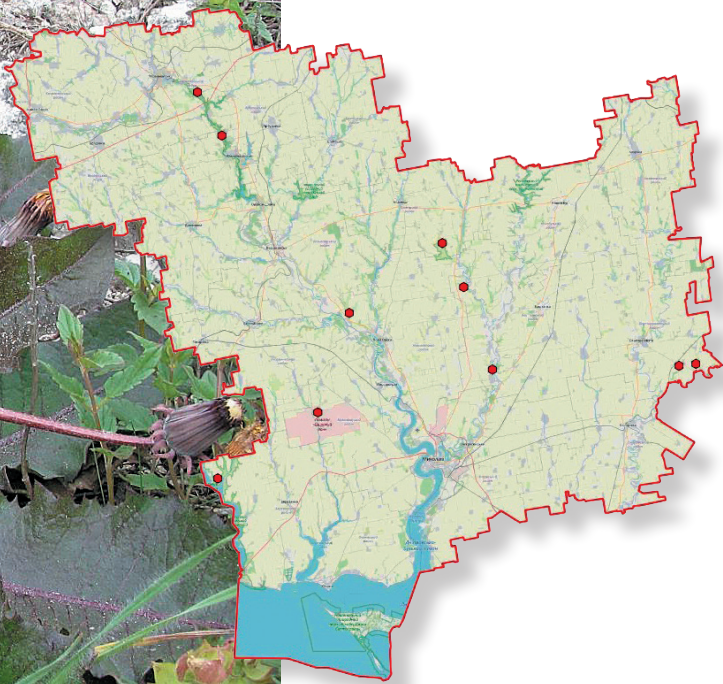
Багаторічна каудексова трав'яниста рослина. Листки шкірясті, досить густо вкриті кучерявими, виткими волосками. Стрілки голі, або під корзинкою з павутинчастим войлочком. Зовнішні листочки обгортки вузьколанцетні; деякі з листочків з невеликими різьками. Розширена частина сім'янок 3,5–4 мм завдовжки, досить поступово переходить в пірамідку близько 1 мм завдовжки, носик сім'янки 6–7 мм завдовжки. Пиляки без пилку. Від близького виду *Taraxacum serotinum* (Waldst. et Kit.) Poir. відрізняється наявністю різьок, принаймні на частині листочків обгортки. Квітує з кінця липня до кінця вересня, плодоносить у серпні–вересні.

Ендемік нижньої частини Південного Бугу. Описаний з кам'янистих степів в окол. с. Себине Новоодеського району. Зустрічається в степах з кам'янистими відслоненнями в понизі Південного Бугу. Охороняється в національному природному парку «Бузький Гард».

Лім: *Определитель...*, 1987, Цвелев, 1957 (Флора Европейской части СССР).

Автори: Іван Мойсієнко, Дарія Щиряєва, Вікторія Кириленко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

КУЛЬБАБА ПІВДЕННОБУЗЬКА
Taraxacum hypanicum Tzelev
Родина Айстрові – Asteraceae

ЛІЩИЦЯ (ГІПСОЛЮБКА) ПАГОРБОВА

Gypsophilla collina Steven ex Ser.

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

Багаторічна рослина 30–80 см заввишки, стебла прямостоячі, у верхній частині розгалужені. Пагони без опушення. У пазухах стеблових листків є неплідні пагони. Листки лінійні, до 5 см завдовжки. Квітки на коротких квітконіжках, у головчастих суцвіттях, що утворюють щиткоподібну волоть. Приквітки плівчасті. Пелюстки рожеві, на третину довші за чашечку. Плід – коробочка. Квітує у червні – серпні, плодоносить у липні – вересні.

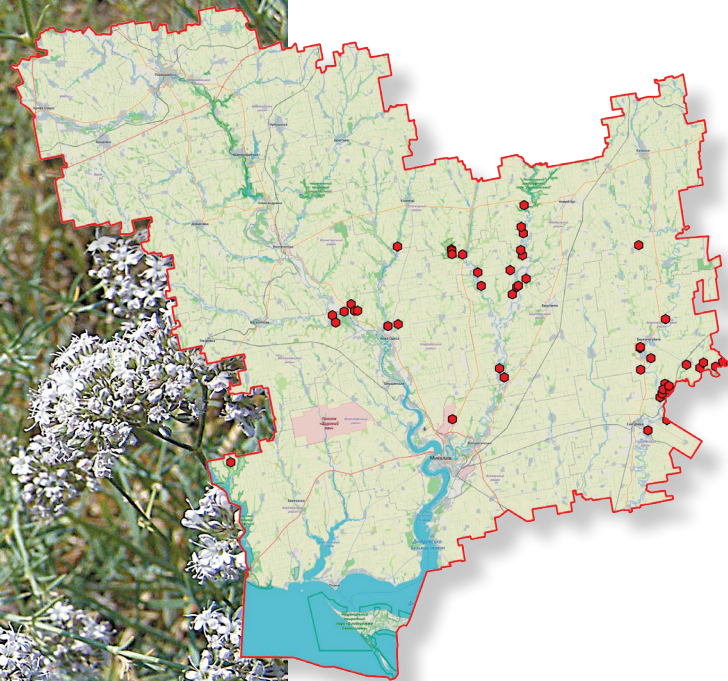
Західнопричорноморсько-кримський ендем. Поширений на вапнякових відслоненнях південної частини Лісостепу, Правобережного степу і Криму. Занесений до регіонального списку охорони Миколаївської області.

На Миколаївщині охороняється у природному заповіднику «Єланецький степ», регіональних ландшафтних парках «Приінгульський», «Тилігульський», «Висунсько-Інгулецький».

Лім: Клоков, 1952 (Флора УРСР); *Определитель*, 1987; Крицька, Новосад, 2001; *Екофлора України (т.3.)*, 2002; Деркач, 2011.

Автори: Галина Драбинюк, Надія Скобель, Дарія Ширяєва, Іван Майсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Галина Драбинюк.

ЛІЩИЦЯ (ГІПСОЛЮБКА) ПАГОРБОВА

Gypsophilla collina Steven ex Ser.

Родина Гвоздичні – *Cariophyllaceae*

ЛЬОН ЛІНІЙНОЛИСТИЙ

Linum linearifolium (Lindem.) Javorka

Родина Льонові – *Linaceae*

Напівчагарничок 20–50 см заввишки, що галузиться від основи. Стрижнева коренева система з міцним вертикальним головним коренем. Стебла численні, прямостоячі, негусто улишені, при основі здерев'янілі. Нижні листки вузькообернено-яйцеподібні з тупою верхівкою, утворюють несправжню розетку; верхні – лінійні, загострені. Суцвіття щиткоподібне, вилчасто розгалужене, небагатоквіткове. Пелюстки квітки блідо-жовті (до 22 мм), чашолистки ланцетні, по краю дрібно залозисто-війчасті. Плід – куляста коробочка з коротким вістрям на верхівці. Квітує у червні – липні, плодоносить у серпні.

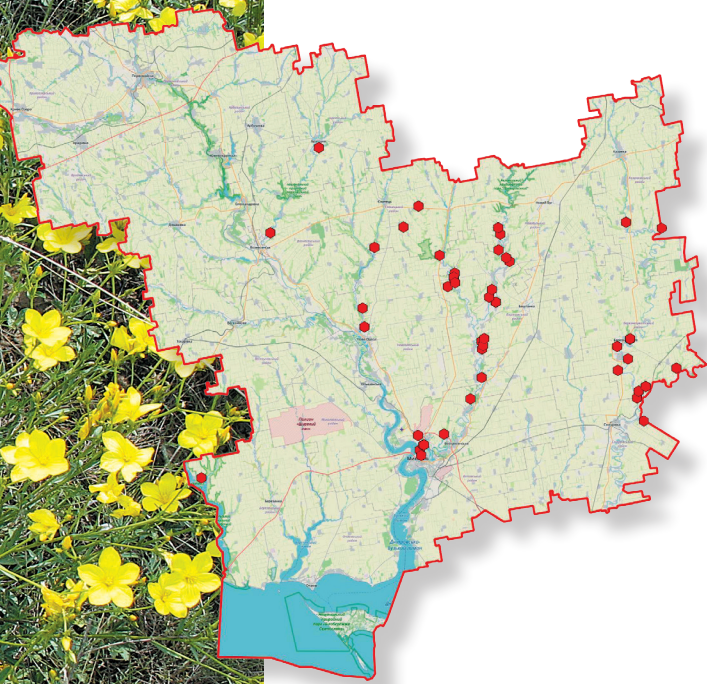
Західнопричорноморський ендем. Описаний з околиць міста Одеси. Поширений в Миколаївській, Одеській та Херсонській областях. Зростає на вапнякових відслоненнях, кам'янистих і глинистих схилах балок та терас річок і лиманів.

Включений до регіонального охоронного списку рослин Миколаївської області. Охороняється в природному заповіднику «Єланецький степ», національному природному парку «Бузький Гард», регіональних ландшафтних парках „Тилігульський”, «Приінгульський та „Гранітно-степове Побужжя”.

Лім: Юзепчук, 1949 (Флора СССР); Доброчаєва, 1955 (Флора УРСР); *Flora Europaea*, 1968; Егорова, 1996 (Флора восточной Европы); Сенников, 1998; Пачоский, 2008 (Херсонская флора); *Екофлора України (т.6.)*, 2010; Оптасюк, Шевера, 2011; Ена, 2012.

Автори: Руслана Мельник, Іван Мойсієнко, Надія Скобель, Дарія Ширяєва, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

ЛЬОН ЛІНІЙНОЛИСТИЙ

Linum linearifolium (Lindem.) Javorka

Родина Льонови – *Linaceae*

МЕРИНГІЯ ПІВДЕННОБУЗЬКА

Moehringia hypanica Grynj et Klokov

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

Напівчагарничок. Коренева система стрижнева. Річні пагони численні, галузисті, 5-15 см завдовжки, утворюють досить щільні тендітні дернинки або подушки 5-20 см в діаметрі. Стебла тонкі, лежачі або висхідні. Нижня частина стебла дерев'яніє і зберігається кілька років. Листки вузьколінійно-ланцетні, 0,8-1,2 см завдовжки, 0,1-0,2 см завширшки. Суцвіття дихазії, рідше подвійні дихазії, які іноді редукуються до поодиноких квіток. Пелюстки білі, яйцевидно-ланцетні, до 0,4 см завдовжки. Коробочка куляста, до 0,3 см у діаметрі. Цвіте в червні – серпні. Плодоносить у липні – вересні. Розмножується насінням.

Вузьколокальний південнобузький ендемічний вид. Поширений на південних відрогах Придніпровської височини, в межах Гранітно-степового Побужжя. Відомо п'ять локальних популяцій виду в каньйонах р. Південний Буг та р. Мертвовод. Найбільшої чисельності вони досягають в околицях с. Петропавлівка Братського р-ну та с. Актове Вознесенського р-ну, де нараховується 1500-2000 особин. В інших локалітетах (біля с. Трикрати Вознесенського р-ну, м. Южноукраїнськ Арбузинського р-ну та с.

Богданівка Доманівського р-ну виявлено лише кілька сотень особин. Зростає на прямовистих гранітних скелях і валунах, у затінених щілинах, де зберігається достатня кількість вологи. Входить до складу угруповань кл. *Asplenieta trichomanis*. Облігатний петрофіт. Ксеромезофіт.

Занесений до Червоної книги України, Червоного списку МСОП та Додатку I Бернської конвенції. Охороняється в НПП «Бузький Гард», заповідному урочищі «Василева пасіка» (Миколаївська область).

Лім: Артамонов та ін., 2018; Гринь, Клоков, 1951; Деркач 1990, 2005; Екофлора України, 2002; Собко, 1972; Соломаха та ін., 2006; Клоков, 1952 (Флора УРСР); ЧКУ, 1996, 2009; Щербаківа, Крицька, Новосад, 2004.

Автори: Олег Деркач, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

МЕРИНГІЯ ПІВДЕННОБУЗЬКА

Moehringia hypanica Gryn' et Klokov
Родина Гвоздичні – Caryophyllaceae

МІНУАРЦІЯ БУЗЬКА

Minuartia hypanica Klokov

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

Однорічна трав'яниста залозисто опушена рослина з прямими, вилчато розгалуженими безрозетковими стеблами 10–20 см заввишки. Листки дрібні, лінійно-шилоподібні, розширені до основи, цілокраї, серповидно відігнуті донизу, 5–12 мм завдовжки. Суцвіття волотеподібне із нещільних напівзонтиків. Квітконіжки 5–20 мм завдовжки, чашолистки – 3–4 мм завдовжки, по краю плівчасті, до 0,8 мм завширшки, на спинці залозисті, з трьома жилками. Пелюстки білі, еліптичної форми, на $\frac{1}{4}$ коротші від чашечки. Плід – коробочка, трохи коротша від чашечки. Насінина округло-нирковидна, 0,5–0,6 мм завдовжки, бурого кольору. Квітує у травні – червні.

Західно-понтичний ендем, рослина поширена на захід від Дніпра (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, а також на території Криму). Трапляється рідко на деградованих чорноземних ґрунтах, вапнякових відслоненнях і лесових схилах.

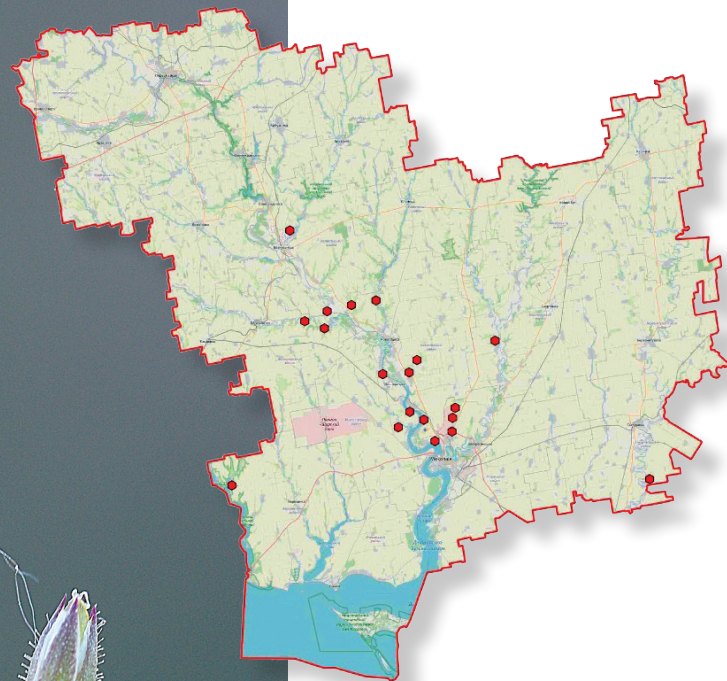
Типом виду є зразок, зібраний в околицях Одеси (Ланг і Шовіц, як *Arenaria tenuifolia viscidula*). Таксономія виду є недостатньо вивченою, і статус виду приймається не всіма сучасними

авторами, що вважають його синонімом *Minuartia hybrida* (Vill.) Schischk.

Літ: Клоков, 1947, 1952; Федорончук, Дідух, 2002; Бондаренко, Васильєва, 2009; Федорончук, Мосякін, 2016.

Автори: Денис Винокуров, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

МІНУАРЦІЯ БУЗЬКА

Minuartia hypanica Klokov

Родина Гвоздичні – Caryophyllaceae

НАГОЛОВАТКИ (ЮРИНЕЯ) ПАЧОСЬКОГО

Jurinea paczoskiana Iljin

Родина Айстрові – *Asteraceae*

Трав'янистий каудексовий багаторічник 40–70 см заввишки, з міцним дерев'янистим стрижневим коренем. Стебла звичайно поодинокі, прямостоячі, вгорі розгалужені. Прикореневі та стеблові листки почасти суцільні, почасти перистороздільні або розсічені, на відміну від юринеї пухкої (*J. laxa* Fisch. ex Iljin), у якої всі листки суцільні. Стеблові листки сидячі, збігають основою на стебло, утворюючи на ньому довгі вузькі крила, що відрізняє юринею Пачоського від юринеї харківської (*J. charcoviensis* Klokov) з некрилатими стеблами. Кошики у кількості 3–10 на стеблі, їх обгортка білувата або сірувата від тонкого повстисто-павутинистого опушення. Квітки до 25 мм завдовжки, віночки квіток до 19 мм завдовжки, рожево-пурпурові. Квітує у червні – серпні.

Нижньодніпровський ендемік, був знайдений у кількох ізольованих місцезростаннях на Південному Бузі в околицях Николаєва та на Дніпрі у Запорізькій області. Ростає в околицях с. Галіцинівка, на відкритих пісках та галявинах у соснових насадженнях. Й. Пачоський (1927) наводить цей вид для «Лісів» (м. Миколаїв, сьогодні тут міський парк) як підвид *Jurinea*

polyclonos var. В «Лісках» її популяція зберігалася ще у 1980-х рр. (Крицька, Деркач, 1991), пізніше зникла. У 1989 р. О. Деркач знаходив цей вид на пісках правого берега р. Пд. Буг поблизу с. Петрово-Солониha, на ділянці площею 4–5 га, де в той час росла також волошка перлиста. Через трансформацію оселища внаслідок заліснення обидва види зникли. У 1992 р. Л. Крицька знаходила юринею Пачоського біля с. Афанасіївка на Інгульці (Перлини..., 2008). Сьогоднішній стан цієї популяції невідомий.

Потребує включення до Червоної книги України. Охороняється у ботанічній пам'ятці природи «Старогалицинівська».

Лім: *Клоков, 1962 (Флора УРСР); Пачоський, 1927; Клоков, 1981; Крицька, Деркач, 1991. Перлини..., 2008*

Автори: *Ганна Коломієць, Дарія Ширяєва, Надія Скобель, Іван Майсієнко, Віталій Клименко.*

Фото: *Іван Майсієнко.*

НАГОЛОВАТКА ПАЧОСЬКОГО

Jurinea raczorskiana Iljin

Родина Аїстрові – Asteraceae

ОСТАВНИК ОДЕСЬКИЙ

(гімноспермій одеський, леонтиця одеська)

Gymnospermium odessanum (DC.) Takht. (*Leontice odessana* Fisch. ex G. Don)

Родина Барбарисові – *Berberidaceae*

Багаторічна трав'яниста рослина 5-20 см заввишки. Має кулясте бульбодороневидне від якого відходять кілька простих прямостоячих стебел. Листки двох типів: один прикореневий довгочерешковий, другий стебловий короткочерешковий, обидва розсічені на довгасті сегменти. Квітки світложовті, зібрані у верхівкову китицю. Плід – куляста коробочка, насіння дрібне, чорно-буре. Квітує у березні-квітні, плодоносить у квітні-травні. Розмножується насінням.

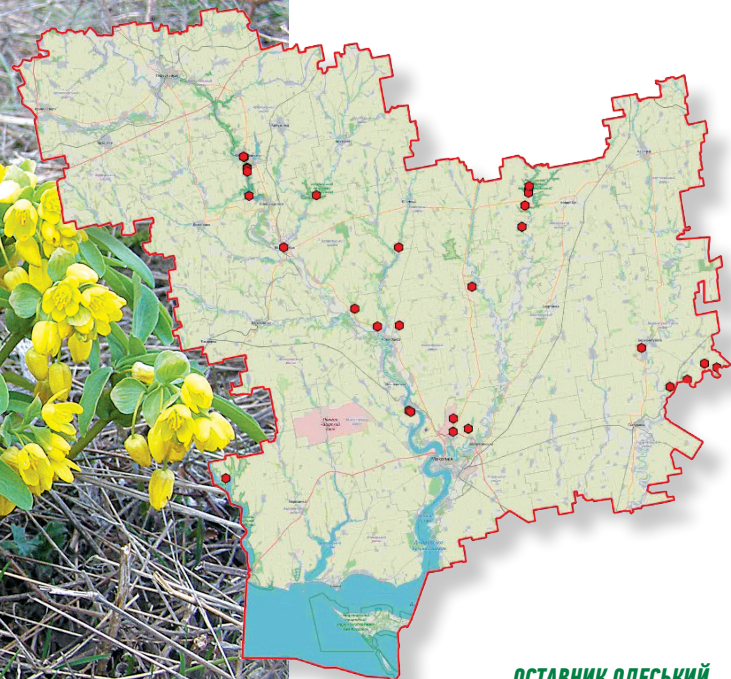
Ендемік Північно-Західного Причорномор'я (південні регіони України, Молдови та Румунії), реліктовий вид. Поширений у степах та степових чагарниках, іноді також на гранітних або лесово-вапнякових відслоненнях, у байрачних лісах. Описаний з околиць Одеси. У старій літературі вказується як леонтиця алтайська (*Leontice altaica* Pall.), проте причорноморські рослини відрізняються від алтайських за морфологічними ознаками та відірваністю ареалу, тому були виділені в окремий вид.

Занесений до Червоної книги України. В Миколаївській області охороняється в природному заповіднику «Єланецький степ», національному природному парку «Бузький Гард», регіональних ландшафтних парках «Приінгульський», «Тилігульський» та «Гранітно-степове Побужжя».

Лім: Вісюліна, 1953 (Флора УРСР); Тахтаджян, 1970; Крицкая, Новосад, 2001; Південно-Бузький..., 2007; Пачоський, 2008; Червона книга України, 2009; Крицька, 2012; Винокуров, 2016; Щиряєва та ін., 2019; Драбинюк, 2019.

Автори: Дарія Щиряєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Галина Драбинюк.

ОСТАВНИК ОДЕСЬКИЙ

(гімноспермій одеський, леонтиця одеська)

Gymnospermium odessanum (DC.) Takht.

(Leontice odessana Fisch. ex G. Don)

Родина Барбарисові – *Berberidaceae*

ОЧИТОК БОРИСОВОЇ

Sedum borissovae Balk.

Родина Товстянкові – *Crassulaceae*

Багаторічна трав'яниста рослина сукулентного типу із тонким повзучим кореневищем. Стебла прості, висхідні, 7-12 см заввишки. Листки м'ясисті, блакитно-зеленого кольору, видовжено-еліптичної форми, на верхівці заокруглені, 3,5-5,5 мм завдовжки. Квітки зібрані у суцвіття – плейохазій, пелюстки жовті, удвічі довші за чашечку. Плоди – ланцетні коробочки. Цвіте у червні – липні, плодоносить у липні – серпні. Розмножується вегетативно і насінням.

Вузькоареальний ендемік південних відрогів Придніпровської височини між Південним Бугом й Дніпром. Зростає у затінених та вологих тріщинах гранітних скель.

Охороняється у національному природному парку «Бузький Гард», регіональному ландшафтному парку «Приінгульський».

Літ: Собка, 1972; *Определитель...*, 1987; Щербакова, 2008; Червона книга України, 2009; Березкіна, 2013; Винокуров, 2016; Шиндер, 2018.

Автори: Дарія Ширяєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

ОЧИТОК БОРИСОВОЇ

Sedum borissovae Balk.

Родина Товстянкові – Crassulaceae

ПІДМАРЕННИК ПІВДЕННОБУЗЬКИЙ

Galium hypanicum Klokov

Родина Маренові – *Rubiaceae*

Багаторічна трав'яниста рослина 35–70 см заввишки. Кореневище повзуче. Стебла чотиригранні, на всьому протязі разом із гілками відглено коротковолосисті. Стеблові листки середньої формації довгасто-оберненояйцевидні, 15–40 мм завдовжки, 2–9 мм завширшки, зверху коротко волосисті; по 6–8 в мутовці. Листки верхової формації значно дрібніші, довгасто- або лінійно-ланцетні, зверху голі, зісподу по середній жилці волосисті, в мутовках по 4–6. Суцвіття досить густе. Віночок 3,5–5 мм завширшки, білий; лопаті його зубці довгасто-яйцевидні, 1,5–2 мм завдовжки, 0,75–1 мм завширшки, відтягнуті в коротенький тупуватий кінчик, загнутий всередину; пиляки чорнуваті. Плодики до 1,75 мм завдовжки, темно-бурі, голі та гладенькі. Цвіте у червні – липні. Розмножується насінням.

Західнопричорноморський ендемік, описаний з околиць Миколаєва. Зустрічається на Правобережжі Дніпра в пониззі річок Південний Буг, Інгул та Дніпро. Зростає на степових схилах з кам'янистими відслоненнями. Потребує охоронного статусу, принаймні включення до регіонального охоронного списку

рослин Миколаївської області. Охороняється у Михайлівському відділенні ПЗ «Єланецький степ», ландшафтному заказнику «Петрово-Солониський», ботанічній пам'ятці природи місцевого значення «Себінська».

Лім: Флора УРСР, 1962; Красова, 2004; Мойсієнко І.І., 2011; <https://www.gbif.org/species/5394456>.

Автори: Ольга Красова, Дар'я Ширяєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко.

ПІДМАРЕННИК ПІВДЕННОБУЗЬКИЙ

Galium hypanicum Klokov
Родина Маренові – Rubiaceae

ПОВСТЯНКА ДНІПРОВСЬКА

Cymbochasma borysthenica (Pall.) Klokov et Zoz

Родина Вовчкові – *Orobanchaceae*

Багаторічна трав'яниста рослина до 12 см заввишки. Стебла прямостоячі або висхідні, густо улишені. Листки лінійно-ланцетні, загострені, сірувато-білуватоповстисті, спрямовані косо вгору. Квітки розміщені при основі стебла, в пазухах нижніх листків. Віночок 25–35 мм завдовжки, жовтий, зовні білувато опушений. Плід – коробочка. Цвіте у другій половині квітня – на початку травня. Плодоносить у червні. Розмножується кореневищами. Еуксерофіт. Кальцепетрофіт.

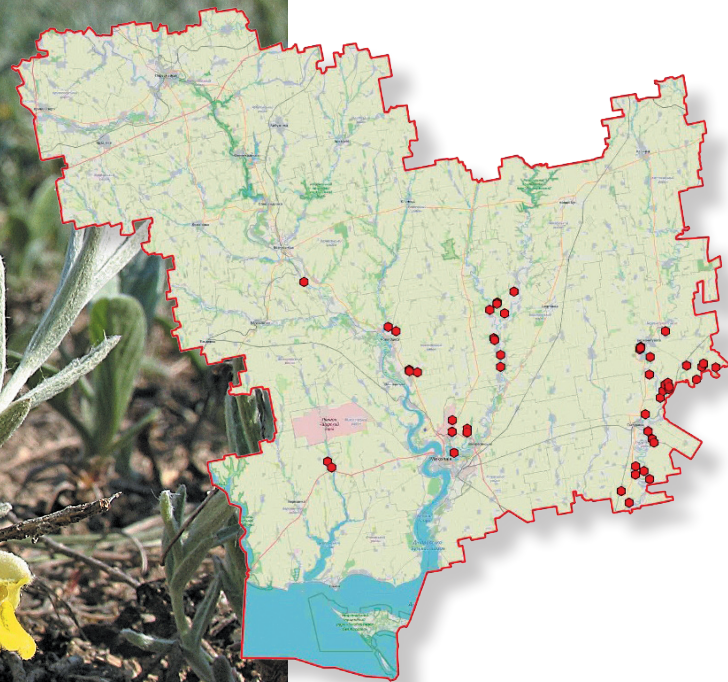
Причорноморський ендемік, реліктовий (палеопонтичний) вид. Зрідка трапляється у Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Миколаївській та Херсонській областях. Росте на вапнякових та лесових відслоненнях, степових схилах зі змитими ґрунтами.

Включений до Червоної книги України. Охороняється в заповідниках «Мурахівський», «Вовча Балка», «Кримки», у пам'ятці природи «Себінська».

Літ: Червона книга України, 2009; Збереження..., 2007

Автори: Ганна Коломієць, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Олег Деркач.

ПОВСТЯНКА ДНІПРОВСЬКА

Cymbochasma borysthenica (Pall.) Klokov et Zoz
Родина Вовчкові – *Orobanchaceae*

ПУСТЕЛЬНИЦЯ ГОЛОВЧАСТА

Eremogone cephalotes (M.Bieb.) Fenzl.

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

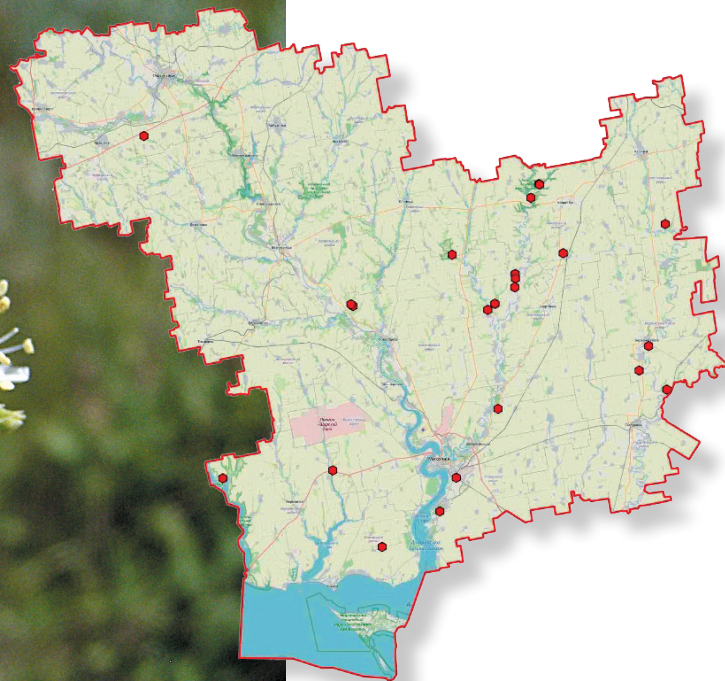
Багаторічна стрижнекоренева трав'яниста рослина 25-50 см заввишки. Стебло просте, пряmostояче, голе. Пагони (1-3) двох типів: численні розеткові вегетативні і напіврозеткові квітконосні. Прикореневі і стеблові листки вузьколінійні, 4-21 см завдовжки. Листки у верхній частині пагону поступово переходять в яйцеподібно-шилоподібні шкірясті блідопівчасті з країв приквітки. Квітки білі, зібрані в густе напівкулясте суцвіття. Плід – круглястожайцеподібна коробочка. Цвіте у червні – липні. Плодоносить у липні – серпні. Розмножується насінням.

Західнопричорноморський ендем. Зростає на степових схилах та вапнякових відслоненнях. Занесений до Червоної книги України, Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється в ПЗ «Єланецький степ», РЛП «Тилігульський лиман», РЛП «Приінгульський».

Лім: Воронова, 2005; Екофлора України, 2002; Европейський красний список животных и растений..., 1992; Крицкая, Новосад, 2001; Мосякін, 1999; *Определитель высших растений Молдавской ССР*, 1975; Клоков, 1952 (Флора УРСР); ЧКУ, 1996.

Автори: Надія Скобель, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Галина Драбинюк.

ПУСТЕЛЬНИЦЯ ГОЛОВЧАСТА

Eretogone cephalotes (M.Bieb.) Fenzl.

Родина Гвоздикові – Caryophyllaceae

СМІЛКА СИТНИКА

Silene sytnikii Krytzka, Novosad et Protopopova

Родина Гвоздичні – *Caryophyllaceae*

Багаторічна трав'яниста стрижнекоренева рослина. Квітконосні пагони 25–110 см заввишки, напіврозеткові. Розеткові і нижні стеблові листки сіро-зелені, переважно вузьколанцетні, 8–12 см завдовжки та 1,1–1,8 см завширшки. Суцвіття китицеподібне. Віночок вільнопелюстковий, зеленкувато-білий. Плід – циліндрична коробочка. Насінини дрібні, нерівнобоко-ниркоподібні, стиснуті з боків, горбочкуваті, світло- або темнокоричневі. Цвіте у червні – липні. Плодоносить у серпні – вересні. Розмножується насінням.

Західнопричорноморський ендемік. Поширений на південних відрогах Придніпровської височини, в межах Гранітно-степового Побужжя та Приінгулля. Відомо близько десяти локальних популяцій виду в каньйонах рр. Південний Буг та Мертвовод, а також в долині р. Інгул. Зростає на гранітних відслоненнях, кам'янистих схилах, серед скель. Занесений до Червоної книги України. Охороняється в НПП «Бузький Гард» та РЛП «Приінгульський» (Миколаївська область).

Лім: *Екофлора України, 2002; Новосад, Крицька, Протопопова, 1996; ЧКУ, 2009; Щербакова, Крицька, Новосад, 2004; Щербакова, Новосад, Крицька 2008.*

Автори: *Олег Деркач, Дар'я Щиряєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.*

Фото: *Олег Деркач.*

СМІЛКА СИТНИКА

Silene sytnikii Krytzka, Novosad et Protoropova
Родина Гвоздичні – Caryophyllaceae

ТЮЛЬПАН ПІВДЕННОБУЗЬКИЙ

Tulipa hujanica Klokov & Zoz

Родина Лілійні – *Liliaceae*

Багаторічна трав'яниста бульбоцибулинна рослина заввишки 15–35 см. Бульбоцибулинна здебільшого одна (рідше утворюються бокові відгалужені цибулини), яйцеподібно-куляста, з темно-буруватими покривними лусками, 30–50 мм завдовжки і 10–16 мм завширшки. Листки (в кількості 2–3) загострені, вздовж складені, відігнуті назовні, 8–22 см завдовжки, сизуваті зверху та зелені з нижньої частини. Стебла поодинокі (зрідка – два), 15–35 см завдовжки. Квітки жовті, 16–35 мм завдовжки. Зовнішні листочки оцвітини зеленувато-жовтуваті, вужчі за внутрішні. Плід – коробочка 13–25 мм завдовжки, 13–15 мм завширшки. Насіння темно-коричневого кольору. Цвіте у квітні, плодоносить у травні. Розмножується насінням і цибулинами.

Західно-понтичний ендем, поширений в Україні на захід від Дніпра (Херсонська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Миколаївська та Одеська області). Трапляється у біотопах справжніх та петрофітних степів (як гранітних, так і вапнякових), рідше – у розріджених степових чагарниках.

Тюльпан бузький занесений до Червоної книги України (2009). В межах Миколаївської області охороняється в ПЗ «Єланецький степ», НПП «Бузьки Гард», РЛП «Приінгульський», РЛП «Висунсько-Інгулецький».

Літ: Крицкая, Новосад, 2001, 2005–2007; Соломаха та ін., 2006; Воронова, 2008; Червона книга України, 2009; Винокуров, 2014.

Автори: Денис Винокуров, Дарія Ширяєва, Іван Мойсієнко, Віталій Клименко.

Фото: Дар'я Ширяєва.

ТЮЛЬПАН ПІВДЕННОБУЗЬКИЙ

Tulipa hyarunica Klokov & Zoz

Родина Лілійні – Liliaceae

ШОЛОМНИЦЯ ВЕСНЯНА

Scutellaria verna Besser

Родина Губоцвіті – *Lamiaceae*

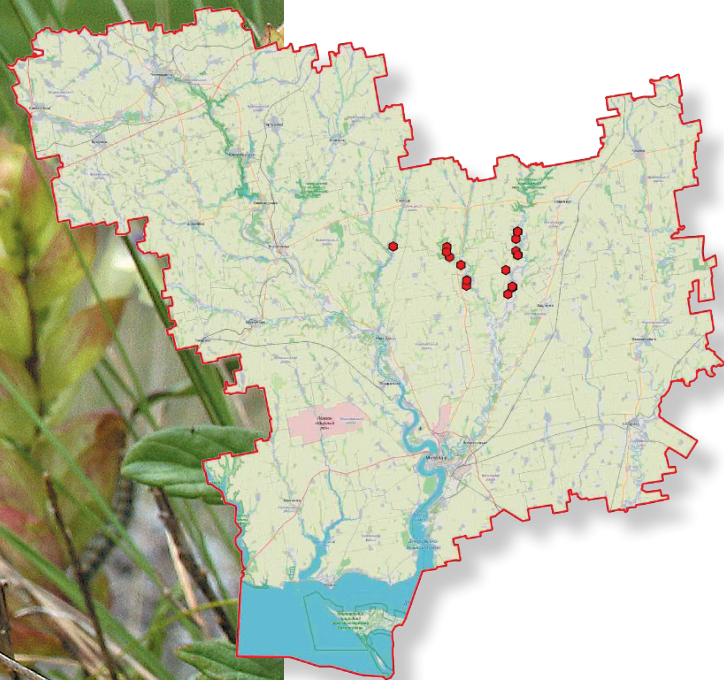
Напівчагарничок. Пагони висхідні, 10–40 см заввишки. Нездерев'яніла частина стебла опушена до суцвіття короткими, вниз відігнутими волосками з домішкою довгих, а в суцвітті – довгими простими й коротшими залозистими волосками. Листки довгасто-яйцеподібні, пластинка при основі округла, на верхівці тупа чи тупувато-загострена, по краю зарубчасто-пилчаста. Суцвіття – китиця. Віночок 20–25 мм завдовжки, сірчаножовтий з синюватою плямою на кінці верхньої губи і блакитними боковими лопатями, зовні густо залозисто-волосистий. Горішки яйцеподібно-тригранні, сіруваті від густого опушення. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням та поділом кореневища.

Західнопонтичний ендемік. Ареал диз'юнктивний. Поширений у Середньому Придністров'ї та Північному Причорномор'ї (між рр. Гнилий Єланець, Громоклея, Інгул та Інгулець). Зростає на степах з кам'янистими відслоненнями. Рідкісний вид. Занесений до Червоної книги України. Охороняють на території ПЗ «Єланецький степ» та заказників «Богодарівка» і «Привільне».

Лім: Воронова, 2005; Заверуха, 1985; Крицька, Новосад, 2003; Крицька, Новосад, 2001; Мойсієнко, Соломаха, Соломаха та ін., 2005; Клоков, 1960 (Флора УРСР); ЧКУ, 1996.

Автори: Іван Мойсієнко, Вікторія Кириленко, Денис Винокуров, Дарія Ширяєва, Надія Скобель, Віталій Клименко.

Фото: Іван Мойсієнко, Вікторія Коваленко, Віталій Клименко.

ШЛОМНИЦЯ ВЕСНЯНА

Scutellaria verna Besser

Родина Губоцьвіті – Lamiaceae

– ЗАКЛЮЧЕННЯ –

Миколаївська область має дуже багате та своєрідне флористичне різноманіття. Ця своєрідність проявляється перш за все у наявності ендемічних видів рослин. Ендемічні рослини приурочені до різних флористичних комплексів: степів (Астрагал висунський, Астрагал одеський, Залізник гібридний, Мінуарція південнобузька, Повстянка дніпровська, Пустельниця головчаста), гранітних (Гвоздика південнобузька, Громовик гранітний, Зорянка південнобузька, Мерингія південнобузька) та вапнякових (Дрік скіфський, Шоломниця весняна, Ліщиця пагорбова) відслонень, прирічкових (група перлинних волошок, Житняк пухнастоцвітий, Наголоватка Пачоського) та приморських (Волошка одеська) пісків, чагарникових заростей (Вишня Клокова). Висока чисельність ендемічних рослин свідчить про значну природну своєрідність тієї території де вони зростають, тому збереження ендемічного елементу флори Миколаївської області це фактично збереження її унікальності.

Враховуючи те, що найбільш унікальні вузькоендемічні рослини мають локальне поширення, саме вони мають бути предметом особливої уваги місцевих (локальних) громад. Не всі ендемічні види рослин на сьогодні мають природоохоронний статус, зокрема потребують включення до природоохоронних списків Астрагал висунський, Залізник гібридний, Наголоватки Пачоського. Необхідно продовжити вивчення ендемічних видів рослин, як у напрямку розширення переліку ендеміків та субендеміків, та і виявлення нових локалітетів наведених нами 30 ендемічних видів. Ті оселища ендемічних видів рослин, які знаходяться за межами об'єктів природно-заповідного фонду необхідно включити до його складу шляхом розширення існуючих та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. Також необхідно проводити постійний моніторинг стану відомих популяцій ендемічних видів рослин на території області і у разі погіршення їх стану здійснювати необхідні заходи які б дозволили його поліпшити.

– СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ –

1. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Дніпропетровщини: монографія / Кучеревський В.В. Київ: Фітосоціоцентр, 2001. 360 с.
2. Артамонов В.А., Біатов А.П., Коломієць Г.В., Куземко А.А., Ширяєва Д.В., 2018. Рідкісні види та оселища НПП «Бузький Гард» і прилеглих до нього ділянок, що знаходяться під загрозою зникнення за умови підвищення рівня Олександрівського водосховища до НПР 20,7 м. «Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин»: мат-ли V Міжнародної конференції (25–28 червня 2018 р., Херсон, Україна). Херсон: книжкове вид-во ФОП Вишемирський В.С., с.159–161.
3. Бармак І.М. Стан модельних популяцій *Dianthus hyarpanicus* Andr. (Caryophyllaceae) на Кіровоградщині. Український ботанічний журнал. Т.63. № 5. С. 694–698.
4. Березкіна В., Нужи́на Н. Біологічні особливості *Sedum borissovae* Balk. (Crassulaceae DC.) в умовах Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. 2013. №31. С. 33–35.
5. Бондаренко О.Ю., Валильєва Т.В. Рідкісні рослини флорокомплексів невеликих річок півдня Одеської області. Вісник Одеського національного університету. Серія: Біологія. 2009. №14(8). С. 15–21.
6. Винокуров Д.С. Созофіти долини річки Інгул і завдання їх охорони. Вісник Львівського університету. Серія біологічна. 2014. Вип.65. С. 135–150.
7. Винокуров Д.С. Рослинність долини р. Інгул: синтаксономія, динаміка, охорона. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.05 – ботаніка. Київ, 2016. – 198 с.

8. Винокуров Д.С., Ширяєва Д.В., Мойсієнко І.І. Знахідки рідкісних рослин у Правобережному Степу України. Знахідки рослин і грибів Червоної книги та Бернської Конвенції (Резолюція 6). Т.1. Серія: «Conservation Biology in Ukraine»; Вип.11 Київ,Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 163-193.
9. Воронова С. М. Раритетний фітогенонд та природно-заповідна мережа Єланецько-Інгульського регіону. Заповідна справа в Україні. 2008. Т.14. №1. С. 66–70.
10. Воронова С.М. Фітораритети судинних рослин міжнародного та державного природоохоронного статусу у природному заповіднику «Єланецький степ». Вісник Національного науково-природничого музею. Серія: Ботаніка. 2005 – 2007. Т.4-5. С. 298-333.
11. Гринь Ф.О., Клоков М.В. Новий вид мерингії з гранітів р. Південного Бугу. Ботанічний журнал АН УРСР. 1951. Т.7. № 4. С. 55-60.
12. Дендрофлора України. Дикорослі і культивовані дерева і кущі. Голонасінні: Довідник / М. А. Кохно, В. Ш. Гордієнко, Г. С. Захаренко та ін. Київ.: Фітосоціоцентр, 2001. 207 с.
13. Деркач О.М. Доповнення до флори Правобережного Степу України. Український ботанічний журнал. 1990. Т.47. №6. С. 84-85
14. Деркач О.М. Ключові ботанічні території Миколаївщини: сучасний стан та проблеми збереження. Теорія і практика заповідної справи в Україні. Київ: збірник наук. праць. 2005. С. 167-173.
15. Деркач О.М. Рослини Миколаївщини у Світовому червоному списку. Миколаїв: МДУ : Зб. наук. праць VI Новорічних біол. читань. 2006. С. 63-66.
16. До питання розширення території природного заповідника “Єланецький степ”. II Наукові читання пам’яті Сергія Тарашука: матеріали конф / Деркач О.М. та ін. Миколаїв: ЧДУ імені Петра Могили, 2011. С. 52-55.
17. Драбинюк Г.В. Відомості про місцезростання рослин Червоної книги України в РЛП “Приінгульський”.Знахідки рослин і грибів Червоної книги України та Бернської конвенції (Резолюція 6). Т.1. Серія: «Conservation Biology in Ukraine»; Вип.11 Київ,Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 242-244.

18. Европейский красный список животных и растений, находящихся под угрозой исчезновения во всемирном масштабе. Нью-Йорк: ООН. 1992. 167 с.
19. Екофлора України. Т. 1: монографія / Дідух Я. П., Плюта П.Г., Протопопова В.В. та ін. / Відпов. ред. Я.П. Дідух. Київ: Фітосоціоцентр, 2000. 284 с.
20. Екофлора України. Т. 3: монографія / Федорончук М.М., Дідух Я.П. та ін. / Відпов. ред. Я.П. Дідух. Київ: Фітосоціоцентр, 2002. 496 с.
21. Екофлора України. Т.6: монографія / Дідух Я. П., Коротченко І.А., Фіцайло Т.В. та ін. / Відпов. ред. Я.П. Дідух. Київ: Фітосоціоцентр, 2010. 422 с.
22. Ена А.В. Концепция эндемизма в географии растений. Український ботанічний журнал. 2004. Т.61. № 4. С 7–20.
23. Ена А.В. Природная флора Крымского полуострова. Симферополь: Н. Оріанда, 2012. 231 с.
24. Збереження біорізноманіття в Приморсько-степовому екокоридорі. Каталог видів флори і фауни, що знаходяться під особливою охороною в Україні та є вразливими при здійсненні лісгосподарських заходів / Відп. ред. Тарашук С.В.; уклад.: Беляков І.В. Київ: Громадська організація «Веселий дельфін», 2007. 108 с.
25. Зелена книга України : монографія / під ред. Я.П. Дідуха - Київ: Альтерпрес, 2009. 448 с.
26. Злаки СССР : монография / Цвелев Н. Н. 1976. Л.: Наука. 788 с.
27. Злаки Украины: монография/ Прокудин Ю.Н., Вовк А.Г., Петрова О.А. и др. Киев: Наукова думка: 1977. С. 52–88.
28. Ильин М.М. 1927. Секция *Phalolepis* Cass. рода *Centaurea* L. в пределах европейской части СССР. Известия Ботанического сада АН СССР. Т.26. Вып1. С. 31–38.
29. Інтродукція рідкісних і зникаючих рослин флори України: монографія / Собко В.Г., Гапоненко М.Б. Київ: Наукова думка, 1996. — 280 с.
30. Киселев А.Н. К 44. Биogeография: Учебное пособие. Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2005. 120 с.
31. Клоков В.М. Нові матеріали до пізнання українсько флори. II. Критичний перегляд родини гвоздичних - роди *Cerastium* L., *Minuartia* L., *Hemiaria* L. Ботанічний журнал АН УРСР, 1947. Т.4. №1–2. С. 60–75.
32. Клоков М. В. Аналіз групи перлових волошок (*Centaurea margaritacea* Ten. *Sensu amplo*). Труды Института ботаники. 1935. Т.1. С. 78–105.

33. Клоков М.В. Псамофильные флористические комплексы на территории УССР (Опыт анализа псамофитона). Новости систематики высших и низших растений. Киев: Наукова думка, 1980. С. 90–151.
34. Клоков М.В. Нові матеріали до пізнання української флори. Ботанічний журнал АН УРСР. 1948. Т.5. №1. С. 26–31.
35. Клоков М.В. Нові та маловідомі види роду *Centaurea* L. з України. Наукові записки Київського державного університету. Біологічний збірник. 1948. Т.7. Вип.6 (Труди Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна № 19). С. 67–83.
36. Клоков М.В. Новые виды рода *Opisma* L. Ботанические материалы Гербария БИН им. В.Л. Комарова АН СССР. 1953. Т.15. С. 229–239.
37. Клоков М.В. Род Рогоглавник в аспекте общей биологической дифференциации. Новости систематики высших и низших растений. Киев: Наукова думка, 1978. С. 3–73.
38. Клоков М.В., Осычнюк В.В. Ковыли Украины. Новости систематики высших и низших растений. Киев: Наукова думка, 1976. С. 7–92.
39. Коломієць Г.В. Перлинні волошки секції *Pseudophalolepis* Klok. ряду *Margaritaceae* Klok. Питання систематики та охорони. Український фітоценологічний збірник. 1999. Вип.1–2 (12–13). С. 165–169.
40. Коломієць Г.В. Повідомлення про з нахідки *Dianthus hyarpanicus* Andrz. (Caryophyllaceae) на території, яку планують затопити для забезпечення роботи Південноукраїнського енергокомплексу. Заповідна права у степовій зоні України (до 90-річчя від створення надморських заповідників): Праці Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2017. Т.2. Вип.2. С. 92.
41. Конспект флори південної Бессарабії: монографія / Васильєва Т.В., Коваленко С.Г. Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова, 2003. 250 с.
42. Конспект флори юго-востока Украины. Сосудистые растения: монография / Кондратюк Е.Н., Бурда Р.И., Остапко В.М. Київ: Наук. Думка. 1985. 272 с.
43. Котов М. І., Танфільєв В. Г. Ботаніко-географічний нарис долини р. Інгулу. Журнал Інституту ботан. ВУАН. 1934. Т.10. № 2. С. 75–117.
44. Красова О.О. 2017. Природна флора та рослинність схилів Причорноморської частини басейну р. Інгулець: Автореф. дис... канд. біол. наук: 03.00.05. — К. 26 с.

45. Красова О.О. Домінантний підхід до класифікації рослинного покриву басейну р. Інгулець та фітоценотичні особливості регіону. Й.К. Пачоський та сучасна ботаніка: збірник наукових праць., Херсон: Айлант, 2004. С. 212–217.
46. Красова О.О. Природна флора та рослинність схилів причорноморської частини басейну р. Інгулець : дис. ... канд. біол. наук : 03.00.05. Київ, 2017. 368 с.
47. Крицкая Л. И., Новосад В. В. Региональные степные флоры Западного Причерноморья: проблемы охраны раритетного фитогеофунда и оптимизация природно-заповедной сети. Вісник Національного науково-природничого музею Серія: Фіто- та флоросоцологія. 2005–2007. Т.4–5. 219–276.
48. Крицкая Л. И., Новосад В. В. Флоросоцологические особенности степных флор региона Западного Причерноморья в связи с вопросами оптимизации его природно-заповедной сети. Вісник Національного науково-природничого музею Серія: Ботаніка. 2001. Т.1. С. 147–188.
49. Крицька Л. І. Ендемізм флори степів та вапнякових відслонень Правобережного Злакового Степу. Український ботанічний журнал. Серія: Ботаніка. 1988. Т.45. № 4. С. 15–19.
50. Крицька Л. І., Новосад В. В. Ендемізм флори Кодимо-Єланецького Побужжя. Вісник Національного науково-природничого музею. Серія: Ботаніка. 2008–2009. Т.6–7. С. 5–17.
51. Крицька Л.І. Gymnospermium odessanum (DC.) Takht. — таксономічні, географічні та флорогенезисні аспекти: матеріали II Міжнародної наукової конференції «Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин» (9 – 12 жовтня 2012 р., м. Умань, Черкаська область). Київ, 2012. С.123–126.
52. Крицька Л.І. Аналіз флори степів та вапнякових відслонень Правобережного Злакового Степу. Український ботанічний журнал. 1985. Т.42. №2. С. 1–5.
53. Крицька Л.І., Деркач О.М. Сучасний стан популяцій видів ряду Margaritaceae Klok. (Centaurea L.). Український ботанічний журнал. 1991. Т.48. № 3. С. 78–81.

54. Кучеревський В. В. Новий для науки вид астрагалу з Правобережного Причорномор'я. Український ботанічний журнал. 2005. Т.62. № 3. С. 399-403.
55. Крицька Л.І., Новосад В.В. Ендемічне ядро флори Середнього Придністров'я та його генезисні зв'язки. Вісник Національного науково-природничого музею. Серія: Ботаніка. 2003 — 2004 Т.2-3. С. 81-102.
56. Кучеревський В. В. *Chamaecytiseta graniticus* — нова формація чагарникової рослинності Правобережного Злакового Степу. України Український ботанічний журнал. 2012. Т. 69. № 5. С. 644-651
57. Кучеревський В.В., Цуренков А.Д. *Chamaecytisus graniticus* (Rehmann) Rothm. (Fabaceae): питання систематики, хорології, екологічної приуроченості. Український ботанічний журнал..2010. Т.67. № 3. С. 417-424.
58. Литвиненко О.І., Шаповал В.В. Особливості онтоморфогенезу близьких видів *Phlomis* L. як основа варіабельності їх поведінки у Причорноморських степах. Состояние и перспективы изучения онтогенеза растений природных и культурных флор Евразии: мат-лы XV Международной научной конференции (Харьков, 2-5 июня 2003 г.). Харьков, 2003. С. 89-91.
59. Мойсієнко І.І. Анований список судинних рослин відмічених на території регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» у 2007-2009 рр. Чорноморський ботанічний журнал. 2011. Т. 7. № 4. С. 390-399.
60. Мойсієнко І.І. Огляд родини *Limnapiaceae* Lincz. флори України. Український ботанічний журнал. 2008. Т.4. № 2. С. 161-174.
61. Мойсієнко І.І. Флора Північного Причорномор'я: структурний аналіз, синатропізація, охорона : автореф. дис. ... докт. біол. наук : 03.00.05. Київ, 2011. 35 с.
62. Мойсієнко І.І., Соломаха В.А., Драбинюк Г.В., Соломаха Т.Д. Еколого-ценотичні особливості *Scutellaria verna* Besser в умовах природного заповідника «Єланецький степ» (Миколаївська обл., Україна). Чорноморський ботанічний журнал. 2005. Т.1. № 2. С. 83-91.
63. Мордкович В.Г. Основы биогеографии: уч.пос. Москва.: Т-во науч. изданий КМК, 2005. 236 с.
64. Мосякін С.Л. Рослини України у Світовому Червоному списку. Український ботанічний журнал. 1999. Т.56. №1. С. 79-88.

65. Наконечний І.В., Мазур І.О., Трохименко Г.Г., Литвак С.М., Наконечна Ю.О., Мельничук С.В., Дмитрук Ю.Г., Сушко Ю.В., Щербина І.О. Екологія Миколаївської області. За ред. І.В. Наконечного. Миколаїв: Національний університет кораблебудування. 2020. 320 с.
66. Неоген півдня України : монографія / Молявко Г.І. Київ: Видавництво АН УРСР, 1960. — 208 с.
67. Новосад В.В., Крицька Л.І., Протопопова В.В. Смолевка Сытника (*Silene sytnikii Krytzka, Novosad et Protopopova*) — новый для науки вид (таксономия, хорология, генезисные связи, созология). Ботаника и микология на пути в третье тысячелетие: матеріалі Міжнарод. сб. статей, посвящ. 70-летию акад. НАНУ К.М. Сытника / Отв. ред. С.П. Вассер. Киев: Институт ботаники НАНУ, 1996. С. 413-419.
68. Новосад В.В., Крицька Л.І., Протопопова В.В. Новый для науки ендемічний вид Гранітно-степового Побужжя смілка Ситника (*Silene sytnikii Krytzka, Novosad et Protopopova*), його таксономічні, еколого-ценотичні, хорологічні, генезисні та созологічні особливості. Український ботанічний журнал. 1996. Т.53, № 5. С. 578-585.
69. Определитель высших растений Молдавской ССР: монография / Под ред. Т.С. Гейдемана. Кишинев: Штиинца, 1975. 576 с.
70. Определитель высших растений Украины : монография / АН УССР; Ин-т ботаники им. Н. П. Холодного; ред. Ю. Н. Прокудин и др. Киев: Наукова думка, 1987. 548 с.
71. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Андрієнко Т. Л., Перегрим М. М. Київ : Альтерпрес, 2012. — 148 с
72. Пачоский И. К. Эндемические растения в степях юга Украины. Вестник естествознания. 1890. Т.1. № 5. С. 201-207.
73. Пачоский И.К. Описание растительности Херсонской губернии. Т.3. Плавни, пески, солончаки, сорные растения. Матер. по исслед. почв и грунтов Херсон. губ. Херсон: Естеств. историч. музей Херсонск. губ. зем., 1927. Вып.3. 228 с.
74. Перлини піщаної флори у пониззях Південного Бугу та Інгулу. Сер. збереження біорізноманіття в Приморсько-степовому екокоридорі: монографія / за ред. Г.В. Коломієць. Київ: ГО "Веселий Дельфін", 2008. 40 с.
75. Південно-Бузький меридіональний екологічний коридор: стислий огляд біорізноманіття та найцінніші території.: монографія / Костюшин В.А., Куземко А.А, Оницько В.А. та ін.. Чорноморська програма Верландс Інтернешнл. Київ, 2007. 92 с.

76. Прядко О.І., Андрієнко Т.Л., Крицька Л.І. *Dianthus hupanicus* Andr. (Caryophyllaceae Juss.) в Україні. Український ботанічний журнал. 1999. Т. 56. № 3. С. 310-313.
77. Рід *Linum* L. у флорі України: монографія / Оптасюк О.М., Шевера М.В. / Відп. ред. В.В. Протопопова. Київ: Альтерпрес, 2011. 276 с.
78. Сенников А.Н. Заметки о систематике и номенклатуре некоторых таксонов из родов *Adonis* L. (Ranunculaceae), *Linum* L. (Linaceae), *Adenophora* Fisch. (Campanulaceae), *Hypericum* L. (Hypericaceae). Новости систематики высших растений Санкт-Петербурга, 1998. Т.31. С. 81-91.
79. Синтаксономія рослинності України: монографія / Соломаха В.А. Київ: Фітосоціоцентр, 1996. 120 с
80. Собко В.Г. Ендемічні та реліктові елементи флори гранітних відслонень Придніпровської височини. Український ботанічний журнал. 1972. Т.29. № 5. С. 624-630.
81. Собко В.Г. Новый вид вишни (*Cerasus klokovii* Sobko sp. nov.) з гранітних відслонень Південного Бугу. Український ботанічний журнал. 1973. Т.30. № 5. С. 663-665.
82. Собко В.Г., Крицкая Л.И. К вопросу о вымирании жемчужных васильков на Украине. III Всесоюзн. конф. молодых исслед. ботан. садов СССР по прикладной ботанике и интродукции растений: тез. докл. Москва, 1973. С.62-63.
83. Соломаха В.А., Драбинюк Г.В., Вініченко Т.С., Мойсієнко І.І., Деркач О.М. Адаптивні особливості південнобузьких ендемів *Dianthus hupanicus* Andr. та *Moehringia hupanica* Grynj et Klok. Український фітоценологічний збірник. Серія: Фітоєкологія. 2006. Вип.24. С. 70-86.
84. Стежинами Червоної книги України: монографія / Собко В.Г. Київ: Урожай, 1993. 180 с.
85. Тахтаджян А.Л. О роде *Gymnospermium* Spach. Ботанический журнал. 1970. Т 55. С. 1191-1193.
86. Толмачев А. И. Введение в географию растений: уч.пос. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. 244 с.
87. Федорончук М.М., Дідух Я.П. - *Minuartia hupanica* Klokov - Екофлора України. . Київ: Фітосоціоцентр, 2002. Т.3. С. 134-135.
88. Федорончук М.М., Мосякін С.Л., Шевера М.В., Губарь Л.М. Види родини Poaceae, описані з України: роди *Agropyron* P. Gaertn., *Agrostis* L., *Agrotrogya* Tzvelev, *Apera* Adans., *Avena* L., *Briza* L., *Bromopsis* (Dumort.) Fourr., *Bromus* L., *Calamagrostis* L. Український ботанічний журнал. 2007. Т.64. №2. С.219-230.

89. Федорончук М.М., Мосякін С.Л. Рід *Minuartia* s.l. (Caryophyllaceae) У флорі Східної Європи: огляд номенклатурних змін у світлі нових молекулярно-філогенетичних даних. Український ботанічний журнал. 2016. Т. 73, № 2. С. 134–143.
90. Флора Вольно-Подолли и ее генезис: монографія / Б. В. Заверуха. Київ : Наук. думка, 1985. 192 с.
91. Флора Восточной Европы. Т.I. XI. 1974–2004.
92. Флора Европейской части СССР. Т.I. – XI. 1974–2004.
93. Флора СССР. Т.II. – XXIX. 1934–1973.
94. Флора УРСР. Т.II. – XII. 1940–1965.
95. Херсонская флора. Т.II. Двудольные: монографія / Пачоский И. К. Познань: УАМ, 2008. 505 с.
96. Червона книга України. Рослинний світ: монографія / за ред. Я.П. Дідуха. Київ: Вид-во Глобалколсалтинг, 2009. С. 518.
97. Червона книга України. Рослинний світ: монографія / за ред. Я.П. Дідуха. Київ: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1996. С. 608.
98. Шаповал В.В. Рід *Phlomis* L. sensu lato (Lamiaceae Lindl.) у флорі України: аналіз системи, альтернативи діагностування. Природничі науки на межі століть: Матеріали наук.-практич. конференціо 70-річчя природничо-географічного факультету Ніж. держ. пед. ун-ту (Ніжин, 23–25 березня 2004 р.). Ніжин, 2004. С. 108–109.
99. Шиндер О.І. Хорологічні особливості *Clinopodium menthifolium* (Lamiaceae) і *Sedum borissovae* (Crassulaceae) — рідкісних видів флори Правобережжя України. V International Conference The Plant Kingdom in the Red Data Book of Ukraine: Implementing the Global Strategy for Plant Conservation At: (Kherson, Ukraine, 25– 28 June 2018) p. 93–96.
100. Шиян Н. М. Типіфікація таксонів Asteraceae флори України: рід *Centaurea* L. Український ботанічний журнал. 2010. Т.67. № 6. С. 818–831.
101. Ширяєва Д.В., Винокуров Д.С., Коломієць Г.В., Артамонов В.А. Знахідки рослин, занесених до Червоної книги України, на території Національного природного парку «Бузький Гард» та прилеглих ділянках. Знахідки рослин і грибів Червоної книги та Бернської Конвенції (Резолюція 6). Т. 1. Київ — Чернівці: Друк Арт, 2019, с. 448–456.

102. Щербакова О. Ф. та ін. Біоморфологічні та демографічно-популяційні особливості смілки Ситника (*Silene sytnikii* Krytzka, Novosad et Protororova) в Кодимо-Еланецькому Побужжі. Інтродукція рослин. 2008. № 2. С. 3-10.
103. Щербакова О.Ф. Біоморфологічні особливості, структура популяцій та проблеми охорони вузьколокального ендемічного виду Кодимо-Еланецького Побужжя смілки південнобузької (*Silene hypanica* Klokov). Вісник Національного науково-природничого музею. Серія. Ботаніка. 2005-2007. Т.4-5. С. 365-388.
104. Щербакова О.Ф. Біоморфологічні та демографічні особливості *Dianthus hypanicus* Andr. в Гранітно-степовому Побужжі. Актуальні проблеми ботаніки, екології та біотехнології: матеріали міжнар. конф. молодих учених-ботаніків (Київ, 27 – 30 вересня 2006 р.). Київ.: Фітосоціоцентр, 2006. С. 66-67.
105. Щербакова О.Ф. Біоморфологічні та популяційні особливості *Dianthus hypanicus* Andr. в Кодимо-Еланецькому Побужжі. Український ботанічний журнал. 2008. Т.65. № 4. С. 552-564.
106. Щербакова О.Ф. Вузьколокальний ендемічний вид *Silene hypanica* Klokov, демографічна структура популяцій та проблеми охорони. І-й Відкритий з`їзд фітобіологів Херсонщини: зб. тез доп. (м. Херсон, 6 квітня 2006 р.). Херсон: Айлант, 2006. С. 65.
107. Щербакова О.Ф. Смілка південнобузька (*Silene hypanica* Klokov) – ендемічний раритетний вид Кодимо-Еланецького Побужжя: біоморфологічні особливості, структура популяцій та проблеми охорони. Вісник Національного науково-природничого музею. Серія: Ботаніка. 2005-2007. Т.4-5. С. 365-388.
108. Щербакова О.Ф. Сучасний стан популяцій *Gymnospermium odessanum* (DC.) Takht. на північній межі ареалу та проблеми їх охорони. Актуальні проблеми дослідження та збереження фіторізноманіття: матеріали міжнар. конф. молодих учених-ботаніків (Умань, 6 – 9 вересня 2005 р.). Київ: Фітосоціоцентр, 2005. С. 75-76.
109. Щербакова О.Ф., Крицька Л.І., Новосад В.В. Фітосозологічні аспекти популяційновидового та екотопологічного різноманіття раритетної компоненти флори регіону Гранітно-степове Побужжя. Степові і галофітні екосистеми України: зб. наук. праць присвяч. 100-річчю з дня народж. д.б.н., проф. Г.І. Бліка (Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. 7 квітня 2004 р). Київ, 2004. С. 375-397.

110. Besser, W.S.J.G.. Enumeratio Plantarum hucusque in Volhynia, Podolia, gub. Kiioviensi, Bessarabiia Cis-Tyraica et Circa Odessam Collectarum, Simul cum Observationibus in Primitas Florae Galiciae Austriacae. 1821-1822. Wilna. 111 pp.
111. Dostál. New nomenclatural combinations and taxa of the Compositae subtribe Centaureinae in Europe. Flora Europaea: Notulae Systematicae ad Floram Europaeam spectantes Bot.J.Linn.Soc. 1975. No.18. P. 191-210.
112. Galium hypanicum Klokov in Page R D M. The Plant List with literature. Institute of Biodiversity, Animal Health and Comparative Medicine, College of Medical, Veterinary and Life Sciences, University of Glasgow. Checklist dataset <https://doi.org/10.15468/btkum2> accessed via GBIF.org on 2020-11-13 (дата звернення: 13.11 2020).
113. Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk. Kiev, 1999. 346 p.
114. Prodan I. Flora mică ilustrată a României. Cluj, 1928. 518 p.
115. Rehmann A. Einige Notizen über die Vegetation der nördlichen Gestade des Schwarzen Meeres Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn. 1872. Vol.10. P. 1-85.
116. Rich T. G. C., Hutchinson G., Randall R., Ellis R. G. (1999). "List of Plants Endemic to the British Isles". BSBI News. Vol. 80: P23-27. Archived from the original on 2013-08-20. Retrieved 2015-06-06.
117. Smekalova, T., Maslovky, O. & Melnyk, V. 2011. Agropyron dasyanthum. The IUCN Red List of Threatened Species 2011: e.T176502A7254702. URL: <http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2011-1.RLTS.T176502A7254702.en>.
118. Tutin T.G., Heywood V.H., Burges N.A. et al. (eds.) Flora Europaea. Rosaceae to Umbeliferae Cambridge: Cambridge University Press, 1968. Vol.2. 499 p. ISBN-13: 9780521153676.
119. Tutin T.G., Heywood V.H., Burges N.A. et al. (eds.) Flora Europaea.: Diapensiceae to Myoporaceae Cambridge: Cambridge University Press, 1972. Vol.3. 374 p. —ISBN-13: 9780521153683.
120. Walter K.S., Gillet H.J. IUCN Red List of Threatened Plants. Compiled by the World Conservation Monitoring Centre, UK, 1997-1998. - 862 pp.

НАУКОВИЙ ДОВІДНИК

Мойсієнко І.І., Ширяєва Д.В., Винокуров Д.С., Скобель Н.О., Деркач О.М., Клименко В.М.,
Захарова М.Я., Коломієць Г.В., Драбинюк Г.В., Мельник Р.П., Кириленко В.В.

ЕНДЕМІЧНІ РОСЛИНИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Макет та обкладинка: Усік П.А.

Підписано до друку 01.07.2021
Формат 64x90 1/16. Ум. друк. арк. 5. Папір офсет.
Гарнітура "PF Din Text Comp Pro". Друк цифровий.
Наклад 200 прим. Зам. № 4 від 24.03.2021

Надруковано: ФОП Швець В.М., м. Миколаїв
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5078 від 01.04.2016

